

VOOR LEERHUIS & LITURGIE

LEVEN MOET, LEVEN ZAL

Paasmorgen 2002

Huub Oosterhuis

Gezongen: Niksers leeghoofden, een lied naar Psalm 14 (tekst: zie blz. 2)

1
Een God die opkomt voor zwervers, gedeporteerden, ballingen, armen en ontrecten, een God die zich ontfermt, die oren heeft voor hun kreten, ogen voor hun wonden, een God die recht doet: zo een was in heel het landschap van Eufraat en Tigris, in heel die grote tempelstad Babel, niet te vinden. Ook in piramidenland Egypte niet. Ook niet op de Olympus, de godenberg van het Westen, en ook niet verderop, naar het oosten achter de Himalaya. Zo'n God is nergens, is onbestaanbaar, kijk maar om je heen, de wereld rond. Aan een van Babels stromen, in het jaar 550 voor Christus, zit een gedeporteerde, een balling uit Jeruzalem, een priester, leerling van de visionaire priester-profeet Ezechiël (die van het doodsbeenderenvisioen), één uit de school van Jesaja (die van die liederen over een messias-bevrijder in de gestalte van een dienstknecht). Deze balling-priester-dichter schrijft een lied over een onbestaanbare God die wel oren heeft voor het gekerm van kinderen, en ogen die wel zien. Hij schrijft een stem, een tegen-stem, die roept 'Ik zal recht doen'. Hij schrijft Psalm 14.

2
Waarom zit de wereld zo in elkaar: drakentanden, angstdromen, opgebroken wegen, puinhopen? Max, u kent hem uit *De ontdekking van de hemel* (dat boek, die film), Max Delius meent dat de wereld 'helemaal niet in elkaar zit. Net zo min als de inhoud van een vuilniszak'. De wereld is een ongestructureerde rotzooi, je kan ook zeggen 'adsurd'. Dat is Babelwijsheid, Babylonische spraakverwarring. Maar de priester-dichter van Psalm 14 laat zijn tegenstem-God zeggen waaróm het een rotzooi is, gewórden is: omdat uitvreter en aanstichters van dood en andere opperwezens de armen verachten; omdat hun almacht en welvaart, hun 'geld' god is. En geld heeft geen oren en ogen, en ontfermt zich niet.

In hun sjofele kerkhuis, ergens achteraf in de grote stad Babel, op sabbatavond, hebben die gedeporteerden uit Jeruzalem hun God, hun tegengod, gezongen: Hij zoekt of er nog één mensenkind is die beter weet, opnieuw begint. Dan, als hij niemand vindt, zegt hij: ik - ik hard dit niet - ik zal zelf - ik zal recht doen. En toen zij dat zongen, 'ik, ik zal', toen wisten zij dat zijzelf hem moesten doen en zijn: dat deze God van recht en ontferming hun voorbeeld was. Ik zal - als het moet, als er dan niemand is, dan zal ik, desnoods als enige. Hier ben ik.

3
De vier evangeliedichters, gevormd in de traditie van Ezechiël en Jesaja, hebben Jezus van Nazaret getekend als een mens die de God van recht en ontferming, die van Psalm 14, tot zijn voorbeeld heeft gemaakt en is nagevolgd. Zij schrijven hem in de woestijn en op de berg, en laten hem daar waken en bidden. Bidden is je afvragen wat je doen moet - leven moet je, leven zal je, maar hoe. Bidden is jezelf tegen het licht houden van 'recht en ontferming'; je openen voor het toekomstvisioen van die God die 'Ik zal' zegt en 'Hier ben ik', en in het perspectief van zijn koninkrijk gaan staan, een wereld waar brood en liefde is voor allen - wie kan dat denken, 'voor allen', alles voor allen. Daar, in de woestijn en op de berg, heeft hij gebeden, 'verhaast de dag van uw gerechtigheid', en zich beschikbaar gesteld om mee te doen in dat nieuwe begin. Alles begint met één, ik ben er één. Er moet er één zijn die het dóet, recht, ontferming - één die als een zondebok het dood gewicht van schuld, van wraak en weerwraak, van kwaad tot erger, wegdraagt, de wereld uit. Moet ik het zijn, de enige desnoods? Zo heeft het in zijn hersenpan en tot in zijn tenen gemaakt, gezenuwd, gehongerd, zoals dat gaat in

Een dubbeldikke aflevering. Met excusus voor de vertraging. *Redactie*

INHOUD	blz.
LEVEN MOET, LEVEN ZAL Amsterdamse Studentenekklesia Pasen 2002 <i>Huub Oosterhuis</i>	1
DE AARDE BEWONEN Amsterdamse Studentenekklesia 7.4.2002 <i>Alex van Ligten</i>	3
PSALM 1 in een nieuwe bewerking <i>Huub Oosterhuis</i>	4
EEN SCHAAKPARTIJ IN DE NACHT Over Jezus en Nikodemus (Joh 3:1-21) Amsterdamse Studentenekklesia 21.4.2002 <i>Albert van den Heuvel</i>	5
PSALM 16 in een nieuwe bewerking <i>Huub Oosterhuis</i>	6
KONINKRIJK VAN GOD Westfriese Ekklesia 28.4.2002 <i>Kees Kok</i>	7
PSALM 102 in een nieuwe bewerking <i>Huub Oosterhuis</i>	8
EEN BOEK VOOR KINDEREN? Amsterdamse Studentenekklesia 27.1.2002 <i>Ton Honig</i>	9
JOB STAAT IN DE DEUROOPENING Een kinderbijbelverhaal <i>Ton Honig</i>	10
PSALM 23 in een nieuwe bewerking <i>Huub Oosterhuis</i>	11
DE KUNST VAN HET VRAGEN STELLEN Lezing Melancton College Rotterdam, 7.1.2002 <i>Kees Kok</i>	12
DE GRENZELOZE PAULUS 5 Vijfde bijdrage in een serie over de brieven van Paulus <i>Alex van Heusden</i>	14
AGENDA Lieddag 19 oktober; Westlandse vesper 16	

COLOFON

MAANDBRIEF VOOR LEERHUIS EN LITURGIE

ISSN 1385 0326

Uitgave van de Stichting Leerhuis & Liturgie (sinds 1980)

Eindredactie: Kees Kok

Redactie en administratieadres:

Postbus 17268, 1001 JG Amsterdam

tel: (020) 6256940

leerhuis@leerhuisenliturgie.nl

www.leerhuisenliturgie.nl

Abonnementsprijs: € 20,04 per jaar;

Europa € 27,30;

Buiten Europa € 20,04 plus porti

woestijnen en op hoge bergen. Hier ben ik, heeft hij gebeden. Om de kracht tot onvoorwaardelijke liefde heeft hij gebeden.

4

Wij willen geen ik zijn: wij durven niet ik zijn. Wij zijn bang voor verantwoordelijkheid die eenzaam maakt. 'Ik' is eenzaam. Wij creëren massa's, stadions, waarin wij onder kunnen duiken, wegvuchten, 'men', in kreten, geloei, in doodswijgen. Wij kijken weg van het ongeluk, wij denken en redeneren de verongelukten weg. Verdorven ons bewustzijn, drinken en roken ons geweten aan flarden - wij? Wij hier? Wij mensen? Niet allen. Maar het zit wel in allen niet aansprakelijk, verantwoordelijk te willen zijn; niet ik, niet hier-ben-ik, niet ik-zal-er-zijn.

Die in de woestijn en op de berg was een van allen, toch, een mens? Het zat dus ook in hem, niet ik, niet hier-ben-ik te willen zijn; die angst voor eenzame verantwoordelijkheid.

5

Na de woestijn, na de berg schrijven de vier evangeliedichters hem in de Olijvenhof en op het kruis. Hij wierp zich op de aarde neer en bad 'ik wil niet, dit niet' - deze zinloze dood die niets zal oplossen, die de dag van gerechtigheid nog geen seconde zal verhaasten - nee nee nee, hoe kan dit uw wil zijn, God van recht en ontferming, waarom hebt gij mij verlaten? Dát begrijpen wij, die kreet horen wij opklinken uit mensen om ons heen, en uit onszelf.

De volgende dag, op het kruis, heeft hij 'Hier ben ik' gebeden, in jouw handen beveel ik mijn geest, je bent er niet, je houdt me niet vast, maar ik jou wel: ik houd je aan je naam - hé, jij, god van Psalm 14 die 'Ik zal er zijn' heet, God van mijn jeugd. En zo roepende gaf hij de geest.

6

Mattheüs, Markus, Lukas, Johannes, de vier die zijn verhaal geschreven hebben, tot op vandaag, ontlenuen aan zijn levensgang van beproeving en trouw, en niet te stuiten visioen: opstanding uit de dood. Wij hebben dat visioen in viervoud gezongen, in het lied 'De vroegte van de eerste dag', zoals het geschreven staat met verschillende accenten en details (twee vrouwen gingen naar het graf, schrijft Mattheüs, drie schrijft Lukas, en zo zijn er nog meer onderlinge verschillen in aankleding en verteltrant), maar eenstemmig getuigen zij: dat hij niet meer 'hier' is, in het graf, in de almachtige greep van de dood, maar dat hij leeft - waar? waar anders dan bij en in de God van recht en ontferming.

Om uit te beelden dat de loop der feiten geen noodlottig regiem is, geen absurd systeem, en dat de geschiedenis van moord en doodslag niet het laatste woord heeft, daarom staat er geschreven 'Hij is niet hier, de levende, hij leeft'.

Geloof je dat? En jij? En ik? Laten we elkaar de verlegenheid besparen waarin iedere discussie ons brengt, altijd weer. Laten we lezen en zingen wat er staat; erkennen dát het er staat, dat er geschreven staat niet hóe het gebeurd is, maar dát het geschied is. Als een refrein in een lied hebben de vier het door hun evangelie heengeweven: dat het onmogelijke niet onmogelijk is bij God. 'Maria sprak tot de engel: hoe kan dat geschieden, terwijl ik met geen man gemeenschap heb? Geest-kracht van godswege zal jou overschaduwen', hoor je in zijn geboorteverhaal. En

'Jongen, ik zeg je sta op' lees je in zijn levensverhaal. 'Meisje, sta op' en 'Lazarus, kom naar buiten' - en dat hij over het water loopt, en de storm bedwingt, en de bezetene uit de greep van demonen verlost; en brood vermenigvuldigt, en door dichte deuren binnenkomt, en een vernederde vrouw uit het stof omhoogtilt. Zo wordt het onmogelijke uitgebeeld, onvergetelijk.

7

Dagelijks wordt het verduisterd, dit visioen, overmeesterd door het absurde, daar in Jeruzalem waar het zou zijn geschied. Daar staat ook een Israëliisch ziekenhuis waar voor ieder mensenleven, vriend of vijand, Jood of Palestijn gevochten wordt, waar 'Hier ben ik' wordt gedaan - hoe kan dat? Dat lijkt op 'onvoorwaardelijke liefde'.

Er zijn altijd mensen geweest, en misschien zijn er wel overal mensen die leven vanuit opstanding en naar opstanding toe, zonder ooit dat woord uit te spreken of zelfs maar te kennen. Maar ze weten: zoals het nu is moet het niet en kan het niet. Dit is dood. Leven moet, leven zal.

Dit is de Paasspreuk 2002: leven moet, leven zal. Schrijf ze in je handen, die woorden; fluister ze, huil ze bij ieder kaarsje dat je opsteekt voor de gedode Palestijnen en Israëli's. Kus ze je kinderen en geliefden in hun oren: Leven moet, leven zal. Vier woorden voor een heel jaar. Volgend jaar Pasen zien we verder.

*Amsterdamse Studenteneklesia,
Pasen, 31 maart 2002*

NIKSERS, LEEGHOOFDEN

Niksers, leeghoofden, goden zijn het, levende doden die zeggen: jouw god is geen god, zinloos, halfzacht, onhandelbaar is zijn gebod - blindgangers zijn het die zeggen: er bestaat geen laatst gericht geen eerste naam. En zo gezegd zo gedaan.

Zij breken de weg op verwoesten het land niemand die raad weet niemand die recht doet niemand.

Zij zuigen de lucht uit zij wroeten de zilveren bronnen uit andermands grond; drakentanden, angstdromen zaaien zij rond zij stoten de armen het woord uit de mond.

Zij breken de weg op verwoesten het land niemand die raad weet niemand die recht doet niemand.

In zijn verborgenheid van achter het licht houdt Hij zijn ogen hoopvol gericht op de kinderen der mensen. Hij zoekt of er nog één is, waar ook, in welke uithoek, die beter weet, opnieuw begint, één kind dat durft, één die zijn wortels uitstrekt naar de bron. Maar allen zijn verwelkt, verstomd en geen begin houdt stand.

Zij breken de weg op verwoesten het land niemand die raad weet niemand die recht doet niemand.

Hebben zij nog nooit van Mij gehoord, zegt Hij, die aanstichters van dood, die mijn mensen verpatsen en vreten als brood, die loochenen dat Ik ben die Ik ben, dat Ik bij name ken de minste der armen, dat het mijn naam is een god van ontrenten te zijn, dat zij wel sterk staan misschien, maar mijn trouw en mijn toekomst duren het langst. Wisten ze dat, ze zouden doodvallen van angst.

Zij breken de weg op verwoesten het land niemand die raad weet niemand die recht doet niemand.

Nu nog zijn ze bij machte de arme te honen, te schande te maken zijn droom van een eigen nieuw land, zo hem te knechten, dat hij vertwijfelt aan dat visioen.

Ik, zegt Hij, Ik zal hem recht doen.

Zij breken de weg op verwoesten het land? Ik ben het die raad weet, iemand die recht doet, iemand.

Zal onze redding ooit dagen, de stad van de vrede? Zal Hij ons lot ten goede keren, die heeft gezegd: 'Ik ben jouw god, jouw toekomst is mijn naam?' Kan ooit een heel volk uit de dood opstaan?

Naar Psalm 14.

DE AARDE BEWONEN

Alex van Ligten

Gelezen: Exodus 33:11-23; 34:1-9

Gezongen:

Aarde, werk van uw handen

Aarde, werk van uw handen,
kaalgeslagen, ontgroend
uitgeput en vergiftigd,
gaten gebrand in de hemel.

Aarde, ontheiligd, verschopt
door de voeten van haar bewoners,
vertreden de eeuwige woorden
vertrapt de rechten der armen.

Gij, in uw stilte, hoort,
ziet en zwijgt. Gij bezint U
of Gij nog geestkracht genoeg,
geloof hebt, hoop en liefde

om opnieuw te zijn God
schepper en bevrijder -
toen daalde Gij af en
riep uw Naam over ons:

'Ik zal zijn die Ik ben,
God, erbarmend, genadig
rijk aan liefde en trouw
duizend geslachten lang'.

*

Toen hebt Gij ons gezien

Toen hebt Gij ons gezien - nog voor wij waren.
Gij dacht ons, mensen, en daar stonden wij,
voor uw Aangezicht, ontelbaar velen.

Toen hebt Gij ons gezegend, een voor een,
Gij weet het nog? Of kent Gij ons niet meer?
Gij huivert van de wereld die wij maakten.

Zijt Gij gaan slapen om het niet te zien?
Vaagt Gij ons uit als dromen 's morgens
vroeg?
Zijt Gij ver weg een nieuw heelal begonnen?

Gedenk uw trouw aan Abraham gezworen.
Gedenk uw kind uit Nazaret, de schoot
die hem gedragen heeft, uw eerste liefde.

Gedenk de kinderen uit ons geboren.
Roep over hen uw Naam. Verberg U niet.
Trek niet uw handen af van deze aarde.

*(Beide bovenstaande teksten zijn recentelijk
van muziek voorzien door Antoine Oomen. De
teksten zijn eerder gepubliceerd in: Huub
Oosterhuis, Gezongen Liedboek.)*

*

Om de aarde gaat het in de Schrift, van het begin tot het eind: 'Sinds het begin is God de schepper van de hemel en de aarde', 'het droge liet zich zien en God roept het bij name: *èrèts*, aarde, land' (Gen. 1:1.9.10). Een plaats voor zijn schepselen om te wonen, te wandelen, te werken.

Daar begint de Tora mee, en wie Israëls heilige Schriften van a tot z, of liever van *alef* tot *tau* doorloopt, die komt uit bij het slot van Kronieken, waar het volk uit de ballingschap wordt opgeroepen terug te keren naar de *èrèts*, naar het land van Gods belofte.

Zelfs als de christenen gaan rommelen met de volgorde van wat zij 'Oude Testament' noemen, en de profetie van Maleachi aan het eind zetten, klinkt ook daar het gebed voor de aarde in de slotzin.

En het Nieuwe Testament, dat begint met de *genesis* van Jezus de Gezalfde ('er wordt een kindeke geboren op aard'), besluit met het visioen van het hemelse Jeruzalem dat neerdaalt op een nieuw geworden aarde. Ook daar gaat het, van *alfa* tot *omega*, om de aarde, de grond onder onze voeten, de basis van ons bestaan, waarop de weg ligt uitgestrekt die wij gaan. Het land, de aarde (het is één en hetzelfde woord in het Hebreeuws) als *beloofd* land.

Zo wordt ook de plaats ermee aangeduid waar alles zich zal concentreren, waar heel die geschiedenis van God met de mensen, op de aarde onder de hemelen, zich zal afspelen als op een *bühne: èrèts Jisraël*.

Daarmee is ook meteen de verlegenheid aangeduid die van meet af aan in Israëls heilige Schriften tot in onze dagen heerst, elke dag met meer pijn zichtbaar en voelbaar: is er beloofd land, of is het verlorren land, zoals Göran Rosenberg zijn geschiedenis van Israël noemde: een mix van vage idealen en heldere vergezichten, van politieke en zakelijke belangenverstrengelingen. Dat is onze bange vraag: is het niet van meet af aan een verloren zaak geweest, een onmogelijke opgave? Want aan het conflict in Israël, aan de hele voorgeschiedenis en de waanzin van onze dagen, wordt duidelijk dat alle territoriale aanspraken, overal ter wereld, alleen maar teruggaan op diefstal van het betreffende territorium.

Er is een tekenmopje waarop je God uit de hemel ziet hangen en naar de aarde roepen: 'Zo heb ik het niet bedoeld!'

Als dat ergens van geldt, dan wel van dit misverstaan van zijn bedoelingen met de aarde.

De aarde is van alle mensen. De tekst die wij lezen, wordt omringd door woorden die het tegendeel lijken te beweren, maar die juist de grote ernst benadrukken waarmee God zijn *èrèts* beloófd land laat zijn.

Tot tweemaal toe staat er (in Ex 33:2 en 34:11):

'Ik (God) drijf uit de Kanaäniet, de Amoriet en de Chittiet, en de Periziet en de Chivviet en de Jeboesiet.'

Zes volkeren worden daar genoemd die al in het land zijn. Ik lees daarin: het wachten is op het zevende volk, om het land, de aarde te vervullen, om het vol te laten zijn. Dat is voor God, in tegenstelling tot ons en veel van onze zelfgerichte tijd- en landgenoten, namelijk iets goeds, iets moois: dat de aarde vol wordt, dat het land een sabbatsgetal aan stammen telt. De bevrijde slaven uit Egypte zullen het zevental volmaken. Zo zal het land, de aarde zijn wat erover werd uitgeroepen bij de schepping: God zag dat het goed was! Maar nu komt het probleem dat die zes er niet nog meer bij willen hebben. Wij hebben aan onszelf genoeg, zeggen ze. Er kan niet nog meer bij. Als het volk het land zal bereiken, zullen ze het op slot doen. Fort Kanaän. Vol is vol. Het houdt een keer op. En daarom hoor je dat God ze zal weggagen. Wie het land, de aarde voor zichzelf opeist, die verdient de grond niet waarop hij leeft. Als de vluchtelingen er niet warm onthaald worden, wie kan er dan wonen? Voor wie is de aarde dan bestemd? Als het niet gedeeld wordt, waar is het dan goed voor?

De liederen die onze tekst omgeven, blikken vragend omhoog, zoals ook Mozes dat aan het slot van de lezing doet.

*Gij bezint U
of Gij nog geestkracht genoeg,
geloof hebt, hoop en liefde*

*om opnieuw te zijn God
schepper en bevrijder.
(uit: 'Aarde, werk van uw handen')*

*Gij weet het nog? Of kent Gij ons niet meer?
Gij huivert van de wereld die wij maakten.
Zijt Gij gaan slapen om het niet te zien?
Vaagt Gij ons uit als dromen 's morgens vroeg?
Zijt Gij verweg een nieuw heeal begonnen?
(uit: 'Toen hebt Gij ons gezien')*

*Indien ik dan genade gevonden heb in jouw ogen,
ga dan toch in ons midden,
want een volk hard van nek is dit
en vergeef ons onze schulden en onze zonden
en neem ons tot erfdeel. (Ex 34:9)*

Wij weten wat wij zijn - vergeef het ons, want wij weten wat wij doen. Het is een besef als een vlag van angst om wat komen moet, als je ziet hoever het al gekomen is. Ik keek eergisteren naar *Netwerk*. Zelden heb ik het faillissement van onze Nederlandse beschaving zo sterk ervaren als bij deze treurige geschiedenis. Een Somalische vrouw, door de oorlog getraumatiseerd, met vier kleine kinderen. Ze kan niet terug. En ze mag niet blijven. Regels zijn regels. En daar moet je je aan houden. Dat geldt voor de president van de rechtbank, dat geldt voor de burgemeester bij wie ze gaan vragen of er nog iets aan te doen is, dat geldt voor de deurwaarder die haar komende dinsdag uit haar huis gaat zetten, voor alle andere beleidsuitvoerders. En voor ons die het horen en zien, en doorschakelen naar geneuzel op een ander net.

We verdienen stuk voor stuk, als verraders van de humaniteit, allemaal onze dag voor het tribunaal als deze oorlog tussen de rijken en de armen beslecht is. En als er van de bewindslieden uit de laatste drie à vier kabinetten ooit nog een dochter met een buitenlandse prins gaat trouwen, dan zou het me niet verbazen als de ouders te verstaan wordt gegeven dat ze niet welkom zijn op de bruiloft. De West-Europese regeringen schenden de mensenrechten van die Somalische moeder met vier kleine kinderen, van duizenden andere hierheen gevluchte mensen. Wij zijn verdwenen achter onze regels. De regel zou moeten zijn dat een overheid die mensen *zes jaar* laat wachten op wel of geen status, strafrechtelijk vervolgd dient te worden. En de beleidsuitvoerders ook.

Wat kun je doen?
In alle turbulentie van wat het volk in de woestijn overkomt, bidt Mozes: 'Doe mij uw weg kennen; ga zelf met ons op' (Ex. 33:12). Als de woestijntocht van Israël, tussen de uittocht uit de slavernij en de intocht in het beloofde land in, beeld en gelijkenis is van ons leven, dan kunnen we zo het verhaal volgen: 'Doe ons uw weg kennen, ga Jij zelf met ons op.'
Hoe vertaal je dat in onze situatie?
Zelf plaats bieden, als je die hebt, aan wie niets heeft.
Blijven roepen in de woestijn van dit leven, dit land, deze wereld. Roepen tot God: 'Gedenk uw trouw aan Abraham (...) gedenk de kinderen uit ons geboren.' Weigeren te geloven dat het cynisme en de zelfgerichtheid echt het laatste woord hebben, vertrouwen dat het laatste woord is aan Hem die leeft, de God die je zien zult in wat je van Hem hoort: zijn Naam, die zegt:

*Ik zal zijn die Ik ben,
God, erbarmend en genadig,
rijk aan liefde en trouw,
duizend geslachten lang
(Ex 34:6v in het slotcouplet van 'Aarde, werk van uw handen').*

En als Hij zo is, waarom zouden wij dan niet?

Er staat in het begin van onze lezing een merkwaardig tussenzinnetje, voor de lijn van het verhaal niet nodig, en zonder nadere samenhang.

'Mozes' dienaar Jehoshua week niet uit het midden van de tent' (Ex 33:11). Uit de tent in de woestijn, die uitbeeldt dat God aanwezig is bij de mensen, is Jehoshua niet weg te slaan. Heel veel later heeft, waarschijnlijk in de synagoge van Nazaret, een andere Jehoshua dat horen voorlezen. En hij heeft gedacht: dát is mijn leven - de gang door het woeste gebied, maar daarin gedurig in de Tent van de Ontmoeting van God en mens. Voorbij aan de angst of Hij 'verweg een nieuw heeal begonnen is', erop vertrouwend dat Hij hier en nu, bij ons, bij jou, bij mij, dat Hij eens ooit, wie weet hoe gauw al, alles zal doen opklaren wat nu nog duister is.

En als Jezus dat zo gedacht heeft, waarom wij dan niet? En als hij heel zijn weg gegaan is, door de nacht van nood en dood heen, om de levende te zijn, een mens met toekomst, waarom wij dan niet?

'Hij week niet uit het midden van de tent.' Dat heeft te maken met concentratie op God, op het wezen van jou bestaan, de vraag waarom je er bent en wat je doen moet. Dat valt in de lichtkring van Israëls Tora allemaal te leren, 'totdat je vliegen kunt op eigen kracht'.

Zo zal het zijn.

Amsterdamse Studenteneklesia, zondag 7 april 2002

Psalm 1

in een nieuwe bewerking
Huub Oosterhuis

Goed is
dat je niet doet wat slecht is
niet achter oplichters aanloopt
niet met Ploert & Schender heult
niet je schouders ophaalt
'ploert en schender, ach
zo is de wereld'.

Goed is dat je goede woorden
overweegt en wil
'heb je naaste lief die is als jij
de vluchteling, de arme, doe hen recht'-
prent ze in het hart van je verstand,
zeg ze voor je uit,
gezegend ben je.

Een boom aan stromen Levend Water
vruchten dragen zal je
blad dat niet vergeelt,
het zal je goed gaan.

Oplichter,
ongezegend zal je zijn.
Een storm steekt op
je waait de leegte in.

EEN SCHAAKPARTIJ IN DE NACHT

Over Johannes 3

Albert van den Heuvel

Ik wilde het vanmorgen - in de tijd tussen het paasfeest van het onoverwinnelijke leven en het pinksterfeest van de wind die waait waarheen hij wil - hebben over dat merkwaardige nachtelijke schaakspel tussen Nikodemus en Jezus van Nazaret, tussen het beste van het establishment en het herkenbaarste van de profetie, tussen de leidsman van het haalbare en de meester van het droombare; en ik wilde er daarom naar kijken omdat ik mij afvroeg wie van die twee eigenlijk persoonlijk, sociaal, politiek en cultureel mij het meeste rendement opleverde. Ik ben tenslotte ook maar een gewone calculerende burger die graag wil weten waar hij er het beste aan toe is.

Die schaakpartij wordt ons in een voor dat niveau passende geheimtaal overgeleverd in het Johannes-evangelie. Je moet een beetje kunnen schaken om de terminologie en de strategie van de spelers te kunnen volgen en je moet de spelregels van Tenach en de drie synoptische evangeliën wel een beetje kennen. Maar ja, zo gaat dat met schaken.

We vergeten niet dat we die partij naspelen op een toneel met grote en gruwelijke decorstukken: Srebrenica/Den Haag; Palestina/Israël, oorlog tegen het terrorisme/mensenrechten. Het wemelt van vluchtelingen, soldaten, politici, lobbies en journalisten om ons heen en het veld ligt bezaaid met doden en mijnen.

Toch gebruik ik het beeld van het schaakspel met opzet. De werkelijkheid is vaak zo onverdragelijk dat we een beetje afstand moeten nemen om onszelf in context te zien.

Over schaken gesproken: er gaat een verhaal dat vlak na 11 september de premier van België, Guy Verhofstadt president Bush opbelt en hem meedeelt dat in België zich een bende van internationale terroristen ophoudt, die bovendien nog heeft meegewerkt aan de aanslag op de Twin Towers.

President Bush is geschokt. Hij legt de Belgische minister president uit dat de Verenigde Staten een alliantie aan het bouwen zijn tegen het terrorisme en dat ieder land dat met terroristen samenwerkt of hen herbergt, door een niets ontziend bombardement zal worden gewaarschuwd. Aan het eind van die tirade vraagt Bush: en wat is ook alweer uw hoofdstad? Zegt Verhofstadt: Rotterdam!

Maar ik wilde het hebben over dat andere schaakspel. In de nacht.

Nikodemus opent met een doodoener: Wij weten dat u van God gekomen bent als leraar, want niemand kan de tekens doen die u doet als God niet met hem is.

Als je dat leest, denk je automatisch: hoezo 'wij'? Als het establishment 'wij' zegt, doe je er goed aan uitermate op je hoede te zijn! (als de ministerie van Defensie over zichzelf en de generaals 'wij' zegt, berg je dan maar.) En als 'wij' weten dat Jezus door God gezonden is dan had Nikodemus dat toch ook wel overdag kunnen zeggen? Met andere woorden: hij zegt maar wat. Voor een nachtelijke partij een slechte opening!

Die overigens vaak wordt gespeeld, zoals u weet. Jezus is een heel bijzonder mens geweest, een van ieders religieuze helden, samen met Boeddha, Confucius en Mohammed. Fantastisch mens, *Nos ha dejado espléndidas metáforas y una doctrina del perdón que puede anular el pasado*, dichte Jorge Luis Borges. Je hoeft er niet voor te kiezen, maar zij zijn een verrijking van de cultuur! U kent het wel: van dat soort tot niets verplichtend gepraat.

Geen wonder dat Jezus ogenblikkelijk blokkeert: 'Voorwaar, voorwaar... Tenzij iemand opnieuw geboren wordt, kan hij het koninkrijk van God niet zien!'

Dat vraagt om vertaling: 'Ach, hou toch op!' (Voorwaar, voorwaar) alleen herboren mensen kunnen de doorbraak van vrede en gerechtigheid zien. Met die eerste zet van jou: 'Jij bent een bijzonder mens, jij bent onze leraar over God, jij doet tekens die alleen van God kunnen komen' red je het niet. Dat maakt van mij een voorbeeld dat je in het rijtje van je religieuze helden kunt zetten. Dat maakt mij jouw nachtvlinder, maar ik ben een dagloner, ik ben van de straat, van het licht. Jij maakt mij iemand waarnaar het goed luisteren is in het verborgene, goed praten in de nacht, iets heel intiem, maar ik ben beslissingen en keuzes in het openbaar.

Nikodemus probeert nog een andere zet. Als het niet met complimenten gaat, dan wellicht met een beroep op de werkelijkheid. De *harde feitentaal* tegen de *profetentaal*. 'Hoe kan een mens opnieuw geboren worden als hij al volwassen is? Moet hij soms opnieuw in de schoot van zijn moeder kruipen?'

Dat is wel een sympathieke zet eigenlijk. Vertaald: laten we eens even gewone mensentaal gebruiken. Even gewoon de feiten laten spreken. Even met beide benen op de grond. 'Doorbraak van vrede en gerechtigheid' (Koninkrijk van God), 'wedergeboorte', dat zijn allemaal prachtige begrippen, maar hoe staat het met de feiten? Moeten we niet bij dit soort dingen vooral in processen denken? Mooi hoor, keuzes en beslissingen, akkoord, maar zonder eerlijke compromissen komen we er niet. Feiten houden zich niet aan dromen. De werkelijkheid is te complex en te weerbarstig voor de profetie. Herboren mensen is mooi, maar je kunt niet terug in je moeders buik.

Stilte aan het schaakbord. Lang wachten. Vreselijk nadenken. Tegenzet van Jezus: Voorwaar, voorwaar ik zeg u: tenzij iemand geboren wordt uit water en Geest, hij/zij kan het koninkrijk niet binnengaan ...

Vertaling: goede zet, maar wacht even (voorwaar, voorwaar), je moet je niet blind staren op het woordje 'opnieuw' of op de rol van je moeder bij je geboorte. Dat zijn ook maar beelden. Ik bedoel: zonder water en geest, zonder reiniging en inspiratie, zonder grote schoonmaak en zonder wat tot leven brengt, zonder afscheid van het vuil en een keuze voor iets radicaals nieuws, kom je niet tot die doorbraak van vrede en gerechtigheid waar we het over hebben.

Nikodemus frons zijn wenkbrouwen. Het is nog steeds nacht. Jezus vertaalt verder: water is schoon schip maken, afrekenen met het verleden, dat wil zeggen: erkennen wat fout is gedaan, en niet spijt betuigen maar excuses maken; niet zeggen: ik ben wel verantwoordelijk, maar niet schuldig, maar zeggen: ik ben tegen mijn beste intenties in en ondanks mijn uiterste inspanning schuldig geworden, als het niet is om wat ik deed dan om wat ik nagelaten heb om het onrecht te keren. Dat is 'water'. 'Geest' is moed voor wat leven geeft, de metafoor voor Geest is de wind, die waait waarheen hij wil, die staat voor 'als het niet linksom kan, dan moet het maar rechtsom', maar het moet wel zo dat het leven een nieuwe kans geeft. Water en geest, daar gaat het om.

Nikodemus vergeet het schaken en vraagt: Hoe kan dat dan? Want hij wil graag dat vrede en gerechtigheid doorbreken. Hij is gewend die te zoeken in het rijk der feiten; hij is een aardige man; hij heeft geleerd dat je geduld moet hebben, dat je moet wennen aan lange processen, dat je moet leren tevreden te zijn met hele kleine stapjes in de goede richting, hij weet als geen ander dat iedere keer die doorbraak mislukt, dat het weleens daagt, soms even, maar dat het bij kleine tekens blijft, dat hij als het betrouwbare deel van het establishment al moeite genoeg heeft om zich te handhaven. Zo'n nachtelijk bezoek aan de profeet is al heel wat, dat is gevaarlijk en vol risico's.

Jezus antwoordt. Een licht verwijt in zijn stem. Jij bent een leraar in Israël en je weet niet hoe dat kan? Nooit de profeten gelezen, nooit de Psalmen je eigen gemaakt?

Jij weet toch als geen ander, als zoon van het oude volk en erfgenaam van de beloften, jij weet toch dat de God die wij eren en vertrouwen, wil dat mensen *leven* en niet als verloren schepsels in kringen van geweld en onrecht lopen; je kent toch die verhalen dat die God het niet laten kan om zijn schepsel lief te hebben, niet in die sentimentele zin die mensen vaak aan dat woord geven, maar als zich verantwoordelijk voelen voor hen wat die mensen ook van zijn schepping maken. Je kent toch die beloften in de profetenverhalen dat hij tot het uiterste gaat om zijn schepsel te laten zien dat er altijd een alternatief is voor geweld, onvrede, onrecht, als het niet anders kan zelfs in het offer van wat hem bovenal lief is; niet als een zoenoffer waarmee hij zijn toorn stilt - dat is een ongelukkige metafoor -, maar als een offer zoals mensen brengen voor wie hen dierbaar zijn, zoals mensen een carrière kunnen offeren voor de waarheid, of zoals mensen in het verzet tegen onrecht of in de strijd voor de vrijheid hun leven opofferen om anderen te helpen. Dat bewerkstelligt God zelf door zijn geest. En daarvoor gelden geen regels of statuten: dat is zijn vrijheid; het is wel vaak zo dat mensen geneigd lijken tot alle kwaad en onbekwaam tot enig goed, maar... maar... maar de Geest van God die aan geen enkel instituut en geen enkele menselijke orde is gebonden, die troost en oordeelt en inspireert. Daarom en daardoor zijn er in alle generaties kleine minderheden geweest - die heten kinderen van het koninkrijk in de bijbeltheek - die hun generatiegenoten en latere geslachten wijzen op alternatieven, op onverwachte daden van schoon schip maken, samen aan toekomst werken. Die kinderen van water en geest, die schepsels van de wind zijn er altijd weer, in iedere generatie. Dat zijn de herboren mensen waar het allemaal om te doen is. Er is wel een oordeel in de wereld, maar dat is niet wat mensen vaak denken. Dat is niet het oordeel van de straf, niet het oordeel van de toornende God, maar het oordeel dat mensen over zichzelf afroepen doordat zij meer van het duister houden dan van het licht. Die hun vertrouwen stellen op onrecht om er onrecht mee te vergelden, mensen die geweld aanbevelen om geweld te bestrijden. En dat gebeurt altijd in het hele of halve donker. Bij die daden mogen de journalisten er niet bij zijn, wordt informatie achtergehouden om niet in 'een kwaad daglicht' te worden gesteld - wat een ironie!

Jij, Nikodemus, zou dat als geen ander moeten weten. Jij komt met mij schaken in de nacht, maar ik wil met je spreken in het volle daglicht. Onthoud dit maar: water en geest, schoon schip maken en inspiratie opdoen is een werkje voor overdag. Wie de waarheid doet, gaat tot het licht.

Een nachtelijke schakpartij met bijbehorende geheimtaal.
Ik zei het al.

Maar het is in die geheimtaal, of liever met die metaforen, dat wij de oorlog tegen het terrorisme, de burgeroorlog in het Midden-Oosten en de verwerking van Srebrenica te lijf moeten gaan. Alleen herboren mensen kunnen daarbij een rol spelen. En herboren mensen zijn zij die het *water* van de grote schoonmaak niet schuwen en dus de harde analyse niet, en de excuses niet en de herstelverplichtingen niet; herboren mensen zijn zij die het verschil kennen tussen het afstandelijke zoenoffer en de existentieel-persoonlijke bereidheid tot het brengen van offers, zoals de meest geliefde, unieke zoon van God bereid was te brengen. Herboren mensen zijn de kinderen van de *wind*, die weten dat ze tot alle kwaad geneigd en onbekwaam tot enig goed zijn, als ze zich niet laten aanblazen door die wind van vernieuwing, die wij bij gebrek aan een betere metafoor de Heilige Geest noemen, maar die zelf ongetwijfeld niet aan die titel hecht.

En willen we weten wie zulke herboren mensen zijn en hoe je ze herkent, binnen en buiten de geloofsgemeenschap, dan moet je in

het volle daglicht naar hun daden kijken. Zijn dat daden die vrijheid maken, zijn dat daden die verhoudingen herstellen, zijn dat daden die vergeving en verzoening mogelijk maken, zijn dat daden die mensen inzicht geven in de effectiviteit van het persoonlijke offer? Kleine offertjes van het eigen gelijk, of van een beetje promotie, of van een beetje geld... en grote offers van vergeving en in het uiterste geval van het leven.

Aan het begin van de schakpartij zegt Nikodemus: wij weten dat u van God komt; de dingen die u doet, dat kan alleen komen van iemand als God met hem is.

En aan het eind van de partij zegt Jezus tegen hem - en over zijn hoofd tegen ieder die het hoort en het leest -: het gaat er niet om wat je van mij denkt, het gaat erom of jij bereid bent in het licht te treden, zodat uit jouw opstelling, jouw engagement, jouw daden blijkt dat zij in God verricht zijn.

Wat is ook alweer uw hoofdstad?

Amsterdamse Studenteneklesia, zondag 21 april 2002

Psalm 16

in een nieuwe bewerking

Huub Oosterhuis

Hoor je mij?

Voor mij geen ander dan jij.

Bij jou alleen ben ik veilig.

Godheid had mij in haar macht.

Offers eiste zij, bloed. Ik heb ze gebracht.

Haar grote namen waaiden voorbij,
de jouwe niet, die is hier, op mijn lippen.

Hoor je mij?

Voor mij geen ander dan jij.

Bij jou alleen ben ik veilig.

Enige die ik nog ken,

alles ben je me, erfdeel en beker.

Lieflijke oorden vielen mij toe.

Mijn hart klimt in mij

mijn geest wordt wijd:

jij verkoopt me niet, voor geen prijs,
voor geen ander.

Hoor je mij?

Voor mij geen ander dan jij.

Bij jou alleen ben ik veilig

Jij mijn herder, niets zal mij ontbreken.

KONINKRIJK VAN GOD

Kees Kok

Gelezen: Lukas 9:1-6.18-27

1.

Vorige week las ik in een Duitse zondagskrant een interview met kardinaal Lehmann, voorzitter van de Duitse bisschoppenconferentie. Het gaat slecht met de kerken in Duitsland en de eerste vraag was dan ook: is de katholieke kerk op sterven na dood, of verkeert zij alleen maar tijdelijk in een dal. Het laatste, antwoordde de kardinaal uiteraard, in een tijdelijk dal, maar, zo ging hij meteen optimistisch verder: juist na 11 september bespeur ik weer een groeiende behoefte bij de mensen om zich met zinvragen bezig te houden; en de kerk biedt ruimte om hun onzekerheid en verwarring ter sprake te brengen. Is dat alles, dacht ik; de kerk als antwoord op zinvragen, als therapeutische instelling; als trekpleister voor gewonde zielen? Er stonden kleurenfoto's bij het interview, van de welvarende kardinaal in de prachtige lentetuin van zijn paleis.

2.

En toen las ik de lezing van vandaag, uit het boek waarmee het hele christelijke verhaal begonnen is, ook dat van de Duitse en de Nederlandse kerken, de katholieke en de protestantse. Ik las hoe het allereerste college van bisschoppen, de eerste synode van de twaalf apostelen, werd uitgezonden met niets voor onderweg: geen stok, geen reistas, geen brood, geen geld en slechts één stel kleren. God zegene de greep. Kijk maar wie je wil ontvangen, blijf nergens plakken, en wil niemand je hebben, trek dan verder. Hun opdracht was het goede nieuws, het evangelie te verkondigen van het koninkrijk van God. Wat dat voor koninkrijk is, kunnen we in de rest van het evangelie lezen. Kort samengevat is het deze wereld omgekeerd: geen armen en rijken, geen sterken en zwakken, geen krotten en geen paleizen meer. Een koninkrijk dus dat dwars staat op onze realiteit, op onze koninkrijken en democratieën, haaks op onze levensstijl, zeker op die van ons, verwende westerlingen.

3.

Geen stok, tas, brood, geld, geen extra pak? Wij, althans de meesten van ons, koesteren in onze klerenkasten veel meer dan twee stel kleren; onze Ikea's en Lunda's puilen uit. Reistassen en koffers staan in gelid gereed, niet om een missiereis mee te beginnen, maar om onze luchtigste kleren mee te nemen naar de zon, of om elders op de aardbol te gaan *surviven* (een soort luxe vorm van afzien in arme landen). Onze koelkasten zijn ook goed gevuld, en niet met brood alleen. En als we ons huis verlaten, nemen we voldoende geld en creditcards mee om geen moment van voedsel verstoken te hoeven raken. We willen van niemands gastvrijheid afhankelijk zijn; we boeken hotels en appartementen waarin we overwegend langs elkaar heen genieten. Geen stok? We hebben een stok achter elke deur en een auto ervoor. We zijn goed van pensioen voorzien en verzekerd van de wieg tot het graf.

4.

Soms vragen we ons natuurlijk weleens af wat de zin van dit leven is. Dan krijgen we last van de zinvragen; er begint iets te kriebelen; het steekt, of het vreet zelfs aan onze ziel. En dan gaan we naar de kerk van kardinaal Lehmann of een andere; of we gaan op zoek naar onszelf in de alsmaar groeiende bibeibonse goeroeberg van religieuze literatuur. Ergens in ons achterhoofd zweeft en zweert natuurlijk nog wel dat onmogelijke verhaal over dat koninkrijk. Maar laten we wel wezen: daar is geen land mee te bezeilen. Wie kan dat serieus nemen? Tegenover de verkondiging van het koninkrijk houdt geen mens stand; zij is even onuitstaanbaar als onweerstaanbaar. Ergens, diep in ons binnenste, weten we wel dat het de enige

manier is om een werkelijk rechtvaardige wereld tot stand te brengen. En we kijken er ook echt wel naar uit, maar als het eropaan komt, kijken we wel mooi uit. Zelfs voor ons, min of meer kritische gelovigen, die weinig ophebben met kardinalen en synodale heren, lijkt het een onhaalbare kaart. Zelfs als we zuinig en milieuvriendelijk leven, veel geld geven aan goede doelen en ons niet laten aansteken door de alom heersende permanente koopwoede, dan nog lijkt de afstand tussen ons leefpatroon en het leven waartoe Jezus ons uitnodigt, onoverbrugbaar. Je moet van jezelf loskomen, zegt hij, van je eigen ziel en zaligheid, van alle verlokkingen van deze wereld, want wie de wereld wil winnen, zal hem verliezen. Toe maar.

5.

En dan laat de evangelist Lukas Jezus eraan toevoegen: 'Wie mij niet willen kennen, en mijn woorden niet, die zal de mensenzoon niet kennen, als hij zal komen in zijn lichtglans, in de lichtglans van zijn Vader en van de heilige engelen.' Wat mag dat wel betekenen? De mensenzoon is, bijbels gesproken, de mens zoals hij bedoeld is: mensenzoon, mensendochter, mensenkind. Het is de mens 'in zijn lichtglans', dat wil zeggen: in volle glorie, zoals hij geschapen is naar het beeld en gelijkenis van de Vader; de mens als een engel van God, even stralend, even gevleugeld. Wie de woorden van Jezus verwerpt, ze niet wil kennen, die zal dat toekomstvisioen van de mens in het koninkrijk niet zien. Wie zullen het wel zien? 'Kinderen armen van geest / mensen gelouterd tot vrede', die herkennen hem en die worden dan ook zalig, gelukkig geprezen. Zij zijn niet - nog niet - gekluisterd aan bezit, verslaafd aan bezitsdrang, zoals de meesten van ons.

6.

Onze bestaande orde is gebaseerd op het inpalmen van zoveel mogelijk geld en goederen. Honger en dorst naar welstand, luxe en overtoligheid vreten aan onze veerkracht en inspiratie. Onze samenleving is geen samenleving maar een economie, hoorde ik onlangs iemand zeggen. Jezus is buiten die bestaande orde getreden. Wie hem wil volgen, wordt uitgenodigd hetzelfde te doen: in te treden in de orde der bezitlozen, de andere samenleving die leeft van breken en delen, van brood en liefde, genoeg voor allen. Die orde heeft Paulus 'het lichaam van de messias' genoemd. Dat lijkt heel ver van ons bed. En toch zegt Jezus dat het koninkrijk dichtbij is: midden onder ons, zoals hij midden onder zijn volgelingen was. 'Niet in het graf van voorbij', geen verleden tijd, en 'niet in een tempel van dromen', geen bedrieglijk droombeeld, maar hier, nu, in ons midden.

7.

Wie kan het begrijpen, wie kan het volgen, wie hem volgen? Alleen wie vrij is. De meesten die hij tegenkomt, aankijkt en uitdaagt, zijn net als wij niet vrij. De een heeft net een stuk grond gekocht, de ander een span ossen, ik krijg een nieuwe keuken en weer een ander is net getrouwd.

Goed. Laten we nu maar duidelijk stellen: dat koninkrijk van God, daar is geen beginnen aan. De mensen zijn er gewoon te egoïstisch voor, teveel uit op zelfbehoud. Dat moet Jezus met al zijn mensenkennis toch ook geweten hebben. Dat zal toch geen verrassing voor hem zijn geweest?

Nee, zegt hij, niet goed, er is wel een beginnen aan. Het is al begonnen. Kijk maar om je heen. Zonder dat begin, zonder al die kleine beginnetjes overal zou de wereld allang zijn vergaan, de mensheid al eeuwen uitgestorven. Maar we zijn er nog. En er is, bijvoorbeeld, die Israëliëse soldaat die dienst weigert in bezet gebied en die zijn dochtertje Arabisch laat leren. En zo zijn er ook Palestijnen die nog altijd zoeken naar vrede, al lijkt het een onbegaanbare weg.

8.

Als het over het koninkrijk van God gaat, zijn drie dingen denk ik van belang.

1. We moeten niet zeggen dat het wel meevalt met de wereld. De enorme aids-epidemie in Afrika, de moordpartijen van Jenin tot Erfurt, het misbruik van kinderen in het hart van de kerk, nota bene; en altijd weer de schrijnende armoede. Dat valt helemaal niet mee. Daar moeten we ons goed van bewust zijn; goed geïnformeerd.

2. We moeten ook niet zeggen dat het wel meevalt met die woorden van Jezus over het koninkrijk. Dat we best christen kunnen zijn zonder zo'n letterlijke navolging. De kerken hebben de afgelopen tweeduizend jaar erg hun best gedaan om de angel uit Jezus woorden te halen. Zo werd het koninkrijk tot hiernamaals: of tot een louter geestelijke zaak, een spiritualiteit. Daarom hebben de kerken ook deel kunnen uitmaken van de macht in deze wereld, en nog.

3. En we moeten ons ook vooral niet schuldig gaan voelen, wanhopig en machteloos tegenover deze wereld, en tegenover de prediking van het koninkrijk. Dat is zinloos, daar schiet niemand wat mee op, zeker dat koninkrijk niet.

9.

Wat moeten we dan wel? Oefenen. De verhalen over het koninkrijk, de kale uitzending van de apostelen, de kruisweg van de messias Jezus en zijn oproep om af te zien van zelfbehoud en van de verlokkingen van deze wereld, dat is allemaal oefenstof. Daaraan toetsen wij onszelf, of we voldoende verlangen naar die andere, omgekeerde wereld; of we er werkelijk op uit zijn om de positie van de zwakken in onze samenleving, in onze economie, te verlichten en allen die aan deze wereld lijden: zieken van geest en lichaam te dienen, zoals van de uitgezonden leerlingen wordt verteld.

Bidden in bijbelse zin is oefening van verlangen. En hoe meer we dat verlangen oefenen, hoe meer we over al die ons verkondigde woorden nadenken, mediteren en vragen om moed tot navolging, des te sterker wordt de geestkracht die we ervoor nodig hebben; des te vuriger wordt in ons de gedrevenheid; des te bleker wordt in onze ogen alles wat wij bezitten: onze prachthuizen, onze glanzende auto's, onze luxe keukens. Zo werkt dat.

En dan kun je misschien heel voorzichtig beginnen, stapje voor stapje, als een kind dat leert lopen, om iets meer te breken en te delen, iets minder bezorgd te zijn voor jezelf, iets meer voor anderen.

Niemand zal ooit meer kunnen doen dan zijn best. Als de leerlingen worden uitgezonden, krijgen zij een forse dosis geestkracht en vrijmacht mee. En zo kan iedereen gebruik maken van al zijn/haar gegeven talenten, energie en geestkracht.

En kijk eens om je heen, hoeveel er al gedaan wordt, door gewone mensen. Hoeveel leed verzacht, hoeveel zwakken geholpen. En dan geschiedt het meeste nog in het verborgene. De Vader ziet het en verheugt zich erover.

10.

Bij de prediking van het koninkrijk horen geen zwarte kousen. Niet tobben en teuten, zegt Paulus ergens, niet eens zo vrij vertaald. Het geloof in de komende, omgekeerde wereld gaat eerder gepaard met een soort innerlijke vreugde. Geen alleluja-roepende, Jezus-redt-rappende, evangelische of roomse blijheid, maar diepe binnenpret: de voorsmaak, voorpret van het koninkrijk die voortkomt uit een soort zeker weten, uit de overtuiging dat het zal en moet, omdat het zoals het is, niet langer kan.

En humor hoort erbij. Humor is de grote kracht tot relativering van alles wat zich in deze wereld breed maakt, alles wat hier status en aanzien verschaft. Lintjesregens en zo.

Zingen hoort er ook bij, veel zingen. Zaaïen in tranen en zingend terugkeren met de schoven: de vrucht van je moeitevolle arbeid.

En uiteindelijk zal het zingen omslaan in lachen en juichen. Ooit, als het gelukt is, en als we erbij mogen horen, bij die omgekeerde wereld, als we mee mogen doen met de grote laatste opstand, de opstanding tegen de dood.

Maar laten we voorlopig nog maar voorzichtig glimlachen en oefenen, oefenen in verlangen, in breken en delen, brood en wijn, en geld. Want oefening baart kunst, oefening baart koninkrijk. Zo moge het zijn.

Westfriese Ekklesia, zondag 28 april 2002

Psalm 102

in een nieuwe bewerking

Huub Oosterhuis

Zij bidden niet zij gillen.
Het is geen naam
die zij met hun laatste adem
roepen of vloeken,
het is de dood.

Hun ogen zijn opgebrand
wee hun gebeente
vervlogen als rook

steppenkraaien
uilen in ruïnes.

Er zou een troon staan
eeuwige stad, zetel van rechtspraak -
er is vanouds,
van reddeloze op reddeloze gezongen,
een naam, van een die hoort:
de uit zijn heilige hoogten
afdalende, ziende,
die neerknielt tussen de doden
en huilt van ontzetting.

De afgevoerden ontelbaar vergeten
de als kruimels brood
als as en rozenblad verwaaiden

maar nog bestaat de Naam
en wij die hem
zingen en zwijgen.

EEN BOEK VOOR KINDEREN?

Ton Honig

Enkele maanden geleden kreeg ik een uitdagend verzoek. Uitgeverij Kwintessens wil een nieuwe kinderbijbel op de markt brengen. Met Nicolaas Matsier, Imme Dros, Sjoerd Kuyper, Karel Eykman en Judith Herzberg mag ik mijn schouders onder de verhalen zetten. Doel van de bijbel: kinderen laten merken hoe bijzonder, spannend, leuk, prikkelend en ontroerend deze verhalen kunnen zijn. Religieus getint materiaal voor kinderen wordt gauw tuttig en saai. Tijdens mijn theologiastudie ben ik exegetisch gekneed door leraren als Karel Deurloo en Frans Breukelman. Eerbied voor de teksten stond bij die zogenaamde Amsterdamse School, zoals deze richting wel eens kort door de bocht wordt genoemd, voorop. Ik preek inmiddels twintig jaar en heb altijd geprobeerd ook aan kinderen te verkondigen. Trouwe bezoekers van deze diensten zal het niet zijn ontgaan dat ik meestal een thema uit de toespraak voor de volwassenen licht en dit voor kinderen - in woorden en beelden uit hun levenssituatie - aanschouwelijk probeer te maken. Maar is de bijbel eigenlijk wel een boek voor kinderen? Is het wel zinnig om de zoveelste poging te wagen om die eeuwenoude teksten voor kinderen verstaanbaar te maken?

Wanneer we samenkomen in de ekklesia, is een van de eerste bijzonderheden die in het oog springt dat alle generaties welkom zijn. Kinderen ontmoeten elkaar wekelijks in de kinderkring om samen te praten en na te denken. Maar we starten altijd samen en wanneer ze op hun eigen niveau aan de slag gaan, nemen ze altijd licht mee van dezelfde paaskaars die ook de volwassenen blijft belichten. Kinderen die hier wekelijks zijn om te delen van brood en wijn, brood van leven, tekenen van het koninkrijk dat komt. Kinderen worden hier niet ingeschakeld vanwege hun snoezigheidsgehalte, maar vanuit het schriftuurlijk besef dat de verhalen die wij hier aan elkaar doorgeven, een keten van generaties nodig maakt. Ieder van ons heeft ooit mensen op zijn of haar levensweg ontmoet die ons tot zoekers hebben gemaakt. Zoeken naar God of waar die Naam in godsnaam voor staat, naar een werkelijke zingeving aan ons bestaan. Zoeken naar een heel basaal gevoel: dat jij er zijn mag. Dat je telt, dat je ertoe doet. Opwarmen aan andere mensen die eveneens zoeken. Lieder zingen, tonen van de muziek die iets in mensen doen trillen. De zin van zulk zoeken en soms het ervaren van een hand vol geloof veronderstellen mensen die ons zijn voorgegaan. Soms zijn dat ouders die in alle gebrekkigheid aan kinderen iets meegegeven hebben wat hen steunt of aanstuurt. In het mooie kinderboek *Robin en god* van Sjoerd Kuyper is het opa die voor Robin een tipje van een sluier optilt. Soms zijn het mensen die op een cruciaal moment van ons leven aanwezig waren om ons erbij te houden. Iemand aan wie we ons vast mochten klampen, iemand die ons ware gezicht wist op te delven. Het kunnen teksten zijn: een gedicht, of een lied. Of een stilte die jij met een ander delen mocht. Maar het vraagt ook om toekomst, om mensen van morgen en overmorgen die op hun beurt tot schakel in de keten worden. Om mensen die jij ontmoet - groot of klein - voor wie jij een bron kunt zijn of een rustplaats. Hier samenkomen met volwassenen en kinderen overstijgt daarom in alle opzichten de biologische kant van ouderschap. Wat mij hier vaak gebeurt, is dat mensen na een dienst vertellen dat juist mijn toespraak voor de kinderen hen het meest heeft geraakt. Sommigen zeggen zelfs: 'Wat je daarna nog hebt uitgelegd, was voor mij niet eens meer nodig.' We zijn allemaal kind geweest en mijns inziens zijn we het allemaal nog steeds. Als een dikke boom, waar de stam uit ringen bestaat. Cirkels om elkaar heen gevouwen: zo wonen de zuigeling die zoekt naar vertrouwen, de peuter en kleuter met hun eerste stoere initiatieven, die hopelijk niet worden doodgedrukt in schuld en

schaamte, het lerende kind, het ontdekkende kind, het puberende kind dat worstelt om los te komen en eigen wegen te gaan, nog altijd in ons. Ik ben enkele jaren in therapie geweest om al de ringen in mijn stam beter te leren kennen. De vraag van mijn therapeut die me het meest is bijgebleven: 'Hoe oud voel jij je nu?' Haar vraag deed mij beseffen dat ik ook als volwassene telkens vanuit oude lagen reageer op het hier en nu. Verkondigen aan kinderen heeft voor mij daarom een meerwaarde: het gaat niet om een exclusief moment in onze viering voor bezoekers tot een jaar of twaalf. De hele mens wordt hier aangesproken: 'Wek mijn zachtheid weer, geef mij terug de ogen van een kind' of 'stevaste schouder, draag mij, ik ben jouw kijkend kind'.

Maar nog steeds staat de vraag open: is de bijbel wel een boek voor kinderen? Ik vind het eerlijk gezegd zelf makkelijker om geraakt door de Schrift een thema te kiezen en dat aan kinderen mee te geven. Al bijbel lezend zou ik ook kunnen vragen: is die bijbel wel geschikt voor volwassenen? Een erfenis beheren van zoveel eeuwen oud is geen sinecure. Veel bijbelse teksten hebben iets gedateerd. Dat Paulus in zijn tijd niet zoveel met homoseksualiteit op had, hoeft voor mij geen reden te zijn om er ook zo over te denken. Wanneer de eerste brief van Petrus vrouwen oproept onderdanig te zijn aan hun man, voel ik me gelukkig niet verplicht een dergelijke verhouding tussen de seksen ook nu vorm te geven. Veel bijbelteksten brengen een 'van dik hout zaagt men planken-sfeer' met zich mee. Misschien heeft u ook de publiciteit gevolgd over de sekte van de Noorse broeders, waar - met het Spreukenboek in de hand - ouders kinderen opvoeden en daarbij de roede niet sparen. Is de bijbel überhaupt wel een geschikt boek om mee te leven?

Werkend aan verhalen voor de kinderbijbel merk ik dat het niet gaat om het navertellen van reeds bestaande verhalen. Alsof ik, als verteller, slechts een neutraal doorgeefluik ben. Ik laat de bijbel eerst maar vertellen en ben dan luisteraar en geen verteller. Ik geef mezelf de kans om te zien wat een verhaal met me doet. Vervolgens kan ik alleen die dingen aan kinderen, maar net zo goed aan volwassenen vertellen die bij mij iets teweeggebracht hebben. Omgaan met de bijbel betekent voor mij eerst als mensenkind - in alle vrijheid - luisteren naar wat me verteld wordt. Daarna word ik zelf een verteller die wederom - in alle vrijheid - iets delen wil met anderen. Wanneer ik die vrijheid niet voelen mag, kom ik in een spagaat te staan. Mijn eerste been wil theologisch verantwoord met alle eerbied in oude teksten staan en mijn tweede been wil staan in de wereld van kinderen van 2002. Het ene moment pieker ik dan of ik de tekst wel recht doe en het volgende ogenblik overvalt me het gevoel dat ik langs de kinderen heen vertel en hen niet weet te raken.

De profeet Amos spreekt de mensen van Israël indringend aan op de onrechtvaardige wijze waarop armen worden uitgebuit door rijken. Een trieste en eeuwenoude waarheid die zich in de geschiedenis tot vervelens toe herhaalt. Zal ik het kinderen nog maar eens vertellen dat ze goed moeten zijn voor de armen? Misschien zullen ze braaf knikken en zeggen: je hebt helemaal gelijk. Maar dan blijft het ver van hen en mij afstaan. Al vertellend hoop ik dat er een verschil voelbaar wordt tussen iets wel weten enerzijds, maar er ook echt mee leven anderzijds. Rijk en arm heeft alles van doen met economische verhoudingen, met de politieke implicaties van Gods goede boodschap. Maar de vermeende rijke is voor mij ook de mens die zichzelf wel genoeg is. De mens die niet langer voelen kan dat hij daadwerkelijk op anderen aangewezen is. Hoe meer we letterlijk bezitten, hoe lastiger en ondoorzichtiger het wordt om te erkennen dat elk mens ook een 'behoefte' is. Zoals God zich telkens neerbuigt naar mensen toe, dwars door al onze weerstanden heen, zo betekent echte rijkdom mensen die zich naar elkaar buigen in een voortdurende wisselwerking. Wat leer ik van jouw cultuur? Welke waardevolle dingen brengt jullie samenleving met zich mee? Durft de westerse kapitalistische samenleving met hun concept

van democratie iets los te laten van het vaak zo misplaatste en beledigende superioriteitsgevoel? En wanneer ik Amos' boodschap laat schijnen over de relaties tussen mensen: vaak verschansen we ons in vermeende sterke en zwakke posities. Door jou afhankelijk te houden kan ik me sterk voelen. Jij hoeft niet te zoeken naar jouw sterke kanten en ik kan mijn zwakte en kwetsbaarheid afweren, doordat ik daar niet op aangesproken wordt. Mensen die elkaar vaak gevangen houden in statische rollen en posities. 'Kwam er maar recht als water aangolven, gerechtigheid als een duurzame stroom,' zegt Amos. Laten we bidden dat zulk levend water persoonlijke en maatschappelijke verhoudingen schoonspoelt en authentieke gezichten met sterke en zwakke kanten opgedolven worden. Ja, dat zou werkelijk mooi zijn!

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 27 januari 2002

JOB STAAT IN DE DEUOPENING

Ton Honig

Job en zijn vader binden hun rugzak op.
Hij omhelst de stokoude knecht Joachim.
'God zegene jullie,' mompelt die, '.. en ik weet zeker dat Hij dat ook doen zal.'
Vader houdt moeder in zijn armen.
Zij huilt.
'Laten we gaan, vader. Anders gaan we nooit meer weg.'

Vele jaren eerder...
Job staat in de deuropening.
Hij kijkt naar vader.
Die heeft de weegschaal neergezet en weegt zijn stukken zilver.
'Ik moet straks met een handelsreiziger afrekenen. Je moet me even niet afleiden...'
Vader kent Job: zijn mond staat niet still!
'Als jouw handen net zo hard zouden werken als je mond, dan wist ik tenminste zeker dat het wel goed met je komt,' had vader vorige week nog gezegd.
. . .
Vader is een rijk man.
Ze wonen in Samaria, de hoofdstad van Israel.
De grote weg die langs de stad loopt gaat helemaal van Egypte naar Assyrië.
Toen er telkens oorlog was draafden er steeds soldaten op paarden en strijdwegens langs.
Maar de laatste jaren is het gelukkig vrede.
Behalve de ezels van de boeren uit de buurt rijden vooral kamelen langs.
Kooplieden uit Egypte en Assyrië hebben hun kamelen helemaal volgehangen met handelswaar.
Vader nodigt hen uit.
Ze drinken thee.
Vader bekijkt hun spullen en dan beginnen de onderhandelingen.
Job vond het altijd spannend om te kijken.
De kooplieden vertellen dat hun waar absoluut de beste van de wereld is.
Vader kijkt streng, neemt een handvol graan uit de zakken of laat de stof door zijn vingers glijden en zegt op zijn beurt dat ze niet moeten overdrijven!
Na een tweede kopje thee moeten ze het eens worden over de prijs.
Vader en de mannen schreeuwen nu druk door elkaar.

Het lijkt een ruzie, maar het is eigenlijk een spel.
Vader ruilt spullen voor andere dingen.
Soms komt de weegschaal tevoorschijn en wegen vader en de mannen zilver, waar goederen mee worden betaald.
'Let maar goed op,' zegt vader, 'je kunt van niemand het vak zo goed leren als van mij.'
Job was altijd trots op z'n vader.

Soms pakt Job zijn rugzak.
Hij is al twaalf en mag zelf reizen.
Dan gaat hij naar oom Jakob.
Die woont in Bethel.
Hij houdt van het stadje.
Daar is ook de mooie tempel.
Job loopt er graag rond.
Als je in Gods huis bent, lijkt het net of Hij dichterbij is.

Laatst was hij weer naar Bethel gegaan.
In de tempel liep een bijzondere man rond.
Die klom op een paar kisten en begon naar de mensen te roepen.
'Jullie zijn allemaal rustig en tevreden.
Je denkt misschien: er komt nooit meer oorlog!
Hier in Bethel en Samaria hebben mensen mooie huizen.
Maar ga eens buiten de stad kijken?
De boeren en hun families wonen in arme hutten en tenten.
Hun kinderen hebben soms nauwelijks iets te eten.
Alles wat hun ouders verbouwen, moeten ze bij jullie op de markt verkopen.
Dan kunnen jullie je buik volvreten.
Of flink geld verdienen door hun druiven en tomaten, die jullie zo goedkoop mogelijk van hen hebben gekocht voor veel meer geld aan de kooplieden door te verkopen...
Wat denk je dat God daarvan vindt?
In de tempel zingen jullie mooie liedjes voor God.
Daar staan jullie met een vroom gezicht te bidden.
En die armen dan?
Kan jullie dat niks schelen?'
Job let op de gezichten van de omstanders.
Sommigen mompelen: 'Ja, eigenlijk heeft die Amos wel gelijk.'
Maar een man roept: 'Ga toch terug naar Tekoa.
Misschien vinden ze het daar leuk als je staat te schelden.
Wij hebben het goed hier, we zitten niet op je praatjes te wachten, stomme schapenfokker!'

'Hoe was het in Bethel?' vraagt vader 's avonds aan tafel.
'Ging wel'.
'Nou je hebt niet veel eetlust ondanks je reis'.
Ze eten schapenbout uit de steenoven, met tomaten en olijven.
Eigenlijk Job z'n lievelingsgerechtje.
'Ik vind het niet eerlijk dat wij lekker smikkelen en dat de kinderen van de boeren haast niks hebben,' zegt Job.
Vader kijkt hem verbaasd aan: 'Dan breng je de schapenbout toch strakjes fijn naar de armen in plaats van het zelf op te peuzelen.'
'Daar gaat het niet om,' zegt Job.
'Jij geeft de boeren zo weinig mogelijk voor hun druiven en tomaten om zelf rijk te worden.'
'Gaan we bij de hand doen?' vraagt vader.
'Wees maar blij dat je vader zo hard werkt.
Daardoor heb jij een prachtleventje.
Je leert bij mij een vak en later kun je tenminste je eigen gezin onderhouden.

Eet gauw je bord leeg, snotneus!
Je zit tegen je vader te briesen alsof je zelf profeet bent.'

De volgende dag heeft Job geen zin om bij vader en de
kooplui te zitten.
Hij hoort Joachim, de oude knecht met Efraïm, de knecht
van de burens, praten.
Ze zeggen dat Amos morgen naar Samaria komt.
Job is al vroeg in de stad.
Het is warm en druk.
Bij de markt is een oloploepje van mensen.
Hij hoort geschreeuw.
Bij de stoffenkraam waar de deftige dames stof kopen
voor hun nieuwe jurken, staat Amos op een kist te
roepen:
'Deftige tuttenbellen zijn jullie!
Als je d'r maar piekfijn uitziet, dat is het enige dat jullie
interesseert.
Hoe het met de armen gaat, kan jullie niks schelen.
Je zou hen nog verkopen voor een paar nieuwe
schoenen!
Jullie zijn toch zo trots op die mooie dikke melkkoeien uit
Basan, die jullie thuis in de stal hebben staan?
Zal ik je eens wat zeggen... jullie zijn zelf stomme
koeien!
Job hoort de dames terugschelden, maar een groepje
boeren roept: 'Groot gelijk, Amos, geef ze van katoen bij
de stoffenkraam!'

'Waar kom jij zo laat vandaan?' vraagt vader.
Job komt hijgend te laat voor het eten binnenhollen.
'Ik ben naar Amos gaan luisteren.
En die heeft gelijk.'
Voordat Job aan vader kan uitleggen waarom Amos
gelijk heeft, valt die hem in de rede:
'Nu ben ik het zat.
Je gaat niet meer naar die Amos toe.
Laat die Judeeer maar in Jeruzalem gaan zeuren in
plaats van jou met die onzin op te stoken.
Wat denkt die vent wel?
Dat ie Elia zelf is?'
Job ziet aan vaders gezicht dat hij beter zijn mond kan
houden.
Vader is veranderd.
In de laatste oorlog werd zijn lievelingsbroer Matthias
doodgeslagen.
Vader huilde een paar dagen.
Soms stond hun oude knecht Joachim met een arm om
vaders schouder en droogde zijn tranen.
Toen zei vader: 'Eigenlijk moet er geen verschil zijn
tussen heren en knechten, en zouden er geen armen in
dit land behoren te zijn. We zijn toch allemaal mensen
van God?'
Maar nu loopt hij steeds in een deftige dure mantel en
denkt alleen maar aan geld verdienen.
'Wat moeilijk toch,' denkt Job, 'ik hou echt van vader,
maar af en toe kan hij zo'n huffer zijn.'

Een paar jaar later.
Job is inmiddels een volwassen man.
Iedereen is ernstig.
Op het paleis in Samaria regeert de ene koning nog
korter dan de andere.
Job is er zelfs mee opgehouden om hun namen te
onthouden.
De tijd van rust en vrede is allang voorbij.
Er is weer oorlog.

Dit keer is Koning Tiglat Pileser III van Assyrië met zijn
strijdwagens en soldaten te paard in Samaria
aangekomen.
Hij wil alle rijke en belangrijke mensen gevangennemen
en meenemen naar Assyrië.
Ook vader hoort bij de ongelukkigen.
Vader pakt met een somber gezicht z'n spullen en
moeder is erg verdrietig.
Job kijkt naar vaders gezicht.
Ze hebben de laatste jaren steeds ruziegemaakt.
Nu voelt hij weer hoeveel hij van vader houdt.
Hij loopt op hem af en omarmt hem, zoals hij knecht
Joachim bij vader heeft zien doen na de dood van oom
Matthias.
Vader kijkt hem aan en heeft vochtige ogen.
'Weet je, praatjesmaker, misschien had ik als vader toch
meer naar jou, mijn zoon, moeten luisteren.'
'Weet je wat ik doe,' zegt Job, terwijl hij ook een rugzak
pakt, 'ik ga met je mee naar Assyrië.
We gaan samen uitzoeken wat God verder met ons wil.
Want ik weet zeker dat God ons ook in deze ellende zal
zegenen.'

Ineens herinnert hij zich een uitspraak van Amos.
En die woorden geeft hij door aan zijn vader:
'Eens breekt er gerechtigheid aan, die zo sterk is als een
stromende rivier.
En er komt vrede, die nooit meer overgaat: net een beek
die nooit opdroogt!'

Psalm 23

in een nieuwe bewerking
Huub Oosterhuis

Was jij mijn herder, niets zou mij ontbreken.

Breng mij naar bloeiende weiden
doe mij liggen aan vlietend water
dat mijn ziel op adem komt
dat ik de rechte sporen weer kan gaan
achter jou aan.

Jij mijn herder? Niets zal mij ontbreken.

Moet ik de afgrond in, de doodsvallei,
ik zal niet bang zijn - ben jij naast mij
ik zal niet doodgaan van angst.

Jij hebt de tafel al gedekt - mijn spotters
weten niet wat ze zien:
dat jij mijn voeten wast, ze zalft met balsem
mij inschenkt, drink maar, zeg je

niets zal mij ontbreken.

Laat het zo blijven, dit geluk
deze genade, al mijn levensdagen.

Dat tot in lengte van jaren
ik wonen zal bij jou in huis.

DE KUNST VAN HET VRAGEN STELLEN

Lezing, gehouden op de identiteitsdag van het Melanchton College te Rotterdam, op 7 januari 2002

Kees Kok

1.

Vooraf in de vorige, twintigste eeuw heeft zich een grote breuk voltrokken tussen traditie en ervaring. De traditie - dat wil zeggen: de traditionele waarden en normen, verhalen, rituelen, kerkelijk en sociale verbanden - bleek niet opgewassen tegen de ervaringen van de nieuwe generaties. De negentiende-eeuwse industriële revolutie, de urbanisering en de explosie van de techniek - communicatie, verkeer, kennis - en daarenboven twee wereldoorlogen, heel dat complex van factoren heeft de traditie - de eeuwenoude overlevering van geslacht op geslacht - grondig verstoord. Dat leidde al in de jaren dertig tot grote revolutionaire ontwikkelingen. Na de Eerste Wereldoorlog groeide de grote massa, het zogenaamde proletariaat voor het eerst op buiten de traditionele kaders. Hun leegte, hun nihilistische ontworteling resulteerde in een impulsief zoeken naar houvast en de massa viel dan ook ten prooi aan extreem linkse politieke bewegingen of juist in extreem rechtse. Uit vrees voor het verlies aan macht en tradities koos de traditionele, christelijke burgerij, het politiek en kerkelijk establishment, overwegend voor de rechterzijde en aldus sloeg de stemming in de jaren dertig om naar het fascisme. De rampzalige gevolgen zijn bekend.

Na de Tweede Wereldoorlog was aanvankelijk nog sprake van een korte terugval in de oude, burgerlijke vormen en gedachten, naar de traditionele gezagsverhoudingen, maar dat heeft niet lang geduurd. De jaren zestig van de vorige eeuw worden gekenmerkt door de afbraak, de sloop en de verbouwing van traditionele omgangsvormen, gezagsstructuren, geloofsexpressie en - niet in het minst - van de taal. Steekwoord was: democratisering.

2.

Door de enorme toename, sinds de jaren vijftig, van het aantal jongeren dat middelbaar en hoger onderwijs ging volgen, werd het verschil in kennisniveau tussen ouders en kinderen, en vooral tussen grootouders en kleinkinderen steeds groter.

Gezagsdragers, leraren, geestelijken, vaders en grootvaders die zich beriepen op hun enorme levenservaring en die op grond daarvan nog enig eerbied en respect opeisten, werden niet langer serieus genomen. Heel veel 'levenswijsheid' bleek te berusten op uiterst hardnekkige, maar even 'dunne' clichés, op gebrekkige, eenzijdige, ideologisch of theologisch gekleurde kennis. De jongeren, leerlingen, kinderen en kleinkinderen waren misschien meer eigenwijs dan wijs, maar ze wisten wel veel meer, vooral veel meer andere dingen dan de pastoor, pa en opa, meester en magistraat, en dat was pijnlijk voor de laatsten, ook al betekende al die kwantiteit nog geen kwaliteit. Dat drong veel ouderen in een irrationele, verdedigende houding, waarvan Archie Bunker en echtgenote Edith de Amerikaanse iconen zijn geworden. *All in the family* was niet voor niets zo populair.

3.

En dan zijn we gelijk bij de volgende bepalende factor. De televisie bracht in het traditionele gezin andere, vreemde of zelfs als 'zondig' bestempelde tradities ongecensureerd de huiskamer binnen. Was het gezin veelal nog de plaats waar, via verhalen en opvoeding, via zeden en gewoonten, de cultuur als één geheel werd doorgegeven, in samenwerking met kerkgenootschap, school en clubs van dezelfde signatuur, nu werd die centrale functie, dat gezin, gereduceerd tot een armzalige rol, een vaak heftig bekritiseerde bijrol. En dat was misschien niet eerlijk, maar wel onvermijdelijk.

4.

Waarom onvermijdelijk? Omdat de grote tradities in hun oude vormen en gedachten waren vastgelopen. Laten we ons beperken tot de kerkelijk-religieuze tradities. De verschillen tussen rooms-katholiek en protestant zijn voor het grootste deel historisch bepaald. Iedereen kan weten dat je vroeger weinig of niets te kiezen had. Je werd in één bepaalde kerk geboren, net zoals je nu eenmaal in Rotterdam of in Amsterdam geboren wordt. Er was voor je gekozen en je groeide erin op: in een manier van geloven, een complete 'way of life', een standaardpakketgeloof. Godfried Bomans heeft het (katholieke) geloof eens vergeleken met een verzegeld pakketje dat eeuwenlang van generatie op generatie is doorgegeven. Maar je mocht het niet openmaken. In de jaren zestig werd de verzegeling verbroken en toen bleek er weinig of niets in te zitten, de inhoud was grotendeels gemummificeerd en tot stof vergaan.

Neem mijzelf: katholiek geboren en gedoopt, vanaf mijn zevende koorzanger en misdienaar, wilde 'natuurlijk' priester worden, maar heb me in mijn jeugd nauwelijks afgevraagd waar het eigenlijk om ging in dat geloof. Nou ja, ik had wel wel iets onbestemds warm met Jezus en liefde, maar wat dat met het alledaagse leven te maken had? Op het seminarie werd dat niet veel anders. Van enige godsdienstige vorming kan ik me niets herinneren. Je had natuurlijk godsdienstles: bijbelse geschiedenis als grijze, oude koek. En je had ochtend- en avondmeditaties, heel stichtelijk, elke dag een mis en de regelmatige biecht.

In de vijfde klas deed een nieuw vak zijn intrede:

maatschappijleer. Op geëngageerde toon legde de nieuwe docent - met baard en wellicht ook geitenwollen sokken - in een paar lessen uit hoe onrechtvaardig de wereld in elkaar zat en dat het voor de ontwikkelingslanden alleen nog maar erger zou worden. Ook toen was het schuldenvraagstuk al een belangrijk thema. Het klonk allemaal heel evident; de logica van de feiten. Ik had zo maar opeens een wereldbeschouwing; en die heeft mij nooit meer verlaten, want hij klopt nog steeds. Afscheid van 'het' geloof en/of 'de kerk' betekende in de vorige eeuw mijns inziens vooral: afscheid van een kinderlijk, 'maatschappijloos' geloof en een autoritaire kerk.

5.

Waarom zijn de kerken er niet in geslaagd de massa van haar gelovigen vast te houden; hoe komt het dat vooral de intelligentia haar de rug toe hebben gekeerd? Dat is een lang verhaal - een eeuwenlang verhaal. Maar het komt er vooral op neer dat kerk en geloof zich steeds meer uit het openbare leven hebben laten wegdringen en in maatschappelijk opzicht steeds irrelevanter zijn geworden. Van werkelijke vernieuwing was al zo'n drie, vier eeuwen geen sprake meer. Ze lieten zich in de verdediging drukken en trokken zich achter hun hiërarchische en dogmatische stellingen, achter hun roomse en Heidelbergse katechismussen terug. Hun taal werd flets en hoogdravend, hun moraal steeds benauwder en individualistischer. De schat van de traditie stond in een gesloten kist, verstoofd achter synodale en Vaticaanse tralies. Het grote verhaal waarop de christelijke traditie ooit is gebouwd, op grond van en bij de gratie waarvan het nog bestaat, verkommerde en verwelkte.

Wat moest er nu gebeuren? Dat grote verhaal moest opnieuw ontdekt, ontsloten en gereanimeerd worden, om de volledige actuele draagwijdte weer terug te vinden. Een enorm werk. Die arbeid is in de vorige eeuw door talloze grote theologen uitnemend verricht, maar het meeste daarvan is nog niet verwerkt, doorgesijpeld naar de basis. Ik noem slechts enkele namen die wellicht iets bij u oproepen: Karl Barth, Dietrich Bonhoeffer, Cornelis Heiko Miskotte, Romano Guardini. Wat bij die grote mannen - het zijn vooral mannen - opvalt, is dat ze allemaal uitdrukkelijk aandacht hebben gevraagd voor het zogenaamde 'Oude Testament', dat eerste en grootste deel van de christelijke bijbel, dat het verhaal en de levensleer van het oude Israël bevat. Zonder diepgaande studie naar die joodse oorsprong

zou elk vernieuwingsproces van het christendom op niets uitlopen.

6.

Misschien is de verkommering van de christelijke traditie en de leegloop van de kerken wel te wijten aan de grote, eeuwenlange negatie van de joodse oorsprong waaruit Jezus zelf is voortgekomen, van een joodse manier van omgang met die traditie. In het jodendom is de traditie altijd, sinds bijbelse tijden, levendgehouden door het stellen van vragen en het zoeken naar steeds weer nieuwe antwoorden in de vorm van telkens nieuwe verhalen. Als het jodendom al een theologie kent, is het een vragende en verhalende, een waarom-theologie en geen dogmatische, vastgelegde. In het leerhuis werd en wordt permanent gemorreld aan de geschreven, vastgelegde traditie; zij wordt overhoopgehaald, uiteengerafeld en tegen het licht gehouden van de eigen tijd en problematiek. Door dat voortdurende heen-en-weer pendelen tussen traditie en ervaring blijven die beide aan elkaar gewaagd, blijft de traditie levend en wordt de ervaring, het volledige leven, serieus genomen. Wat mij altijd weer verbaast en wat ik zelf steeds meer als een gemis ervaar, is de vanzelfsprekende wijze waarop veel joodse kinderen vanaf hun vroegste jeugd vertrouwd worden gemaakt met de vreugde van het leren ('lernen'); het niets ontziende, permanente leren, dat in de christelijke traditie praktisch afwezig is. Daardoor kan het jodendom ook een godsdienst van volwassenen zijn, zoals Lévinas haar noemt; een volwassenheid die niet pretentief of autoritair, maar jeugdig en doorleefd, en die al bij twaalf jaar godsdienstig kan worden bevestigd. Veel christenen moeten in godsdienstig opzicht nog twaalf worden.

7.

Wat is de plaats waar dat leren binnen het christendom gestalte kan krijgen? Het gezin? Soms, maar steeds moeilijker, om redenen die ik al heb genoemd en nog vele andere. De kerk? Zelden. Daar moet nog zeer veel veranderen, voor zij weer 'op verhaal' komt, op haar eigen oorspronkelijke verhaal. De school? Misschien is op dit moment van de geschiedenis de school nog de meest aangewezen plek. Gewoon, omdat de kinderen daar het grootste deel van hun tijd doorbrengen. De school als 'leerhuis'? De school als sjoel? Is dat niet wat veel gevraagd, bij alle vernieuwingsgolven die al sinds 1968 na elkaar over haar heen razen?

Neil Postman, een Amerikaanse cultuurcriticus, schreef in 2000 in zijn boek *Denken voor de spiegel* (Balans, p. 187v): 'We zouden een poging moeten doen om de jeugd te bekwamen in de edele kunst van het vragen stellen ... onze scholen besteden niet de minste educatieve aandacht aan de belangrijkste intellectuele vaardigheid waarover de mens beschikt ... ik probeer er nu al vijfendertig jaar achter te komen waarom het stellen van vragen geen hoofdvak op school is ... de beleidsmakers willen dat leerlingen antwoordengevers worden, geen vragenstellers ... voor hen geldt de kwantiteit van de antwoorden, niet de kwaliteit van de vragen.' Postman pleit ook voor het vak 'vergelijkende godsdienstwetenschap', want: 'Het is volstrekt onmogelijk om jezelf een ontwikkeld mens te achten als je geen weet hebt van de rol die godsdienst gespeeld heeft bij de wording van onze cultuur.' 'De religieuze verhalen,' aldus Postman, vormen 'een poging om de waarom-vraag van ons bestaand beantwoord te krijgen' (p. 200).

8.

Vijftig jaar eerder, in 1950, schreef Romano Guardini zijn beroemde boek *Das Ende der Neuzeit*, in het Nederlands vertaald als *De gestalte der toekomst* (Spectrum, 1962). Dat boekje zou ik aan u allen, maar toch dringender aan de leraren godsdienst, geschiedenis en maatschappijleer, willen aanbevelen. Guardini is weliswaar een katholiek denker, maar zijn betekenis is universeel. Het gaat bij hem niet zomaar om wat opvoedkundige of

onderwijskundige adviezen maar over zaken van leven en dood als hij schrijft: 'De mens moet de volle maat van zijn verantwoordelijkheid erkennen en op zich nemen. Om dit echter te kunnen, moet hij de juiste verhouding tot de waarheid der dingen, tot de eisen van zijn diepste innerlijk en, uiteindelijk, tot God terugvinden. Anders valt hij ten prooi aan zijn eigen macht en wordt de "wereldcatastrofe" [waarover hij eerder in het boek uitwijdde, kk], onvermijdelijk.' 'De nieuwe tijd heeft de neiging noodzakelijk wordende vernieuwingen intellectueel en organisatorisch aan te pakken,' zei hij in 1950. Het bewijs van zijn gelijk is inmiddels wel bewezen met de 'managerisering' in het onderwijs en de warne vruchten ervan. Louter intellectuele en organisatorische oplossingen hebben het onderwijs inmiddels wel grondig veranderd, maar of het een verbetering is?

Misschien had men beter moeten luisteren naar mensen als Guardini: 'Er moet dieper gegrepen worden ... de mens moet de elementaire feiten van zijn existentie onderzoeken ... men moet zien in welke richting de historische veranderingen gaan; wat eraan ten grondslag ligt en welke problemen erdoor gesteld worden. Een taak welke school en universiteit op zich moet nemen, als zij niet naast de weg van de tijd willen geraken.' Dat is veel en tegelijkertijd veel minder dan je zou denken. Het betekent mijns inziens dat de weinige ruimte die er vandaag de dag op de school over is om bezig te zijn met de *elementaire feiten van de existentie, van het menselijke bestaan*, en met de richting en de problemen van historische veranderingen, moet worden uitgebuit. Dat kan alleen door een reductie van de leerstof tot het wezenlijke, de elementaire feiten. En het wezenlijke is de kunst van het vragen stellen en het uitstellen van al te definitieve antwoorden.

De eerste vraag van de katholieke katechismus die wij op de lagere school uit het hoofd moesten leren, luidde: 'Waartoe zijn wij op aarde?' Het stellen van die vraag en het luisteren naar elkaars pogingen - van leraren en leerlingen - om die vraag te beantwoorden en telkens opnieuw te stellen; dat is de taak van een bijzondere school als het Melanchton College.

9.

Willen de medewerkers, zoals in de intentieverklaring van deze en vele andere christelijke scholen geschreven staat, 'uitgaande van de bijbelse verwachting van Gods rijk van liefde, gerechtigheid en vrede, zoals dit gestalte krijgt in Jezus Christus, trachten om de consequenties van dit perspectief zichtbaar te maken in de praktijk van leven en werken op school? Dat is heel veel; te veel misschien, dat wordt naar ik hoop en aanneem ook niet elke dag aan de leerlingen voorgehouden. Alleen al aan die zin zouden duizend vragen gesteld kunnen en moeten worden. Vragen die u allemaal ook heeft, vermoed ik. Ik noem er een paar: willen alle medewerkers dat echt? Hoezo Gods rijk? Wat is dat? Wanneer en hoe? In de aarde of ooit in de hemel? Zoals dat gestalte krijgt in Jezus Christus? Wie was dat? Waar komt die dan vandaan? Hoe krijgt dat in hem gestalte, vertel? En wat betekent 'Christus' eigenlijk? En hoe zit dat met die verzoening door hem, eens en voorgoed? Hoort dat er allemaal bij? Enzovoort.

Wie meent op al deze vragen al definitieve antwoorden te hebben, komt niet toe aan de kunst van het vragen stellen. Ik denk dat de antwoorden op deze vragen alleen in een leerproces, in een echt gesprek tussen leraren onderling, tussen leerlingen en leraren, en leerlingen onderling, geleidelijk en voorlopig kunnen ontstaan. De christelijke traditie kan daarbij alleen een rol van betekenis spelen, als die traditie herlezen wordt, opnieuw gelezen, vanuit bijbels perspectief. Daartoe zullen de leraren - niet alleen de godsdienstleraren - zelf geschoold moeten worden of zichzelf scholen. Dat kan op verschillende manieren, teveel om hier op te noemen.

10.

Maar ik denk dat de eigen 'christelijke' identiteit van de leraren primair ligt in het eigen vak, in de intentie waarmee het gegeven

wordt. Leraren zouden zich om te beginnen kunnen afvragen waarom hun vak voor de leerlingen in het bijzonder en voor de mensheid in het algemeen zó belangrijk is dat het geleerd moet worden. Dat is de vraag naar *de elementaire feiten van het bestaan*. Welke plaats neemt Nederlands, Engels, wiskunde, godsdienst in, in het leven van de leerlingen. Wat wil ik ze, ondanks en afgezien van alle eisen van Zoetermeer in elk geval aan hun verstand, of liever aan hun ziel brengen. Eén onvergetelijk gedicht, misschien. Eén diepe wijsheid van, pakweg, V.S. Naipaul. De hoge geheimen van de asymptoot, het onbereikbare dat tóch wordt aangeraakt. Of de sceptische levenswijsheid van Prediker, de hoogten en diepten van de Psalmen...

Ontelbare levensbeschouwelijke inzichten en vergezichten liggen opgeslagen in en onder het stof van alle vakken die u dagelijks mag geven. Daar bent u in thuis. Onthoud het de leerling niet, en uzelf niet, desnoods tegen alle regelgeving van Zoetermeer in. Kort gezegd: godsdienst en levensbeschouwing zitten in alle vakken. In de bijbelse geloofstraditie gaat het om het 'heil', dus om de heelwording van de mens, om het juiste evenwicht tussen zelfstandigheid, in vrijheid, en verantwoordelijkheid in verbondenheid met anderen. Al die zaken dus die in het missie-statement van deze school zijn terug te vinden. Alles wat dat bevordert, is goed onderwijs.

10.

En de godsdienstles? Slechts enkele opmerkingen daarover, als denkaanzet.

- Er bestaat niet zoiets als een aparte religieuze vorming; religie is geen eigen provincie binnen de menselijke persoonlijkheid, maar de voorwaarde voor een geïntegreerde, onverdeelde en unieke persoonlijkheid.
- Godsdienst als apart vak zou het best de vorm van een leerhuis kunnen hebben, van een echt gesprek - over de elementaire feiten van het bestaan. Liever weinig goed, dan veel oppervlakkig. Maar daar is dan wel tijd en ruimte voor nodig. Liever één ochtend of middag in de maand, dan één uur per week, ingeklemd tussen twee zware, 'verplichte' vakuren.
- Ik ben niet blij met de levensbeschouwelijke methoden die de laatste jaren op de markt zijn gekomen en die tegelijkertijd de grote filosofen, de belangrijkste godsdiensten en de meest actuele morele vragen behandelen - allemaal in een notendop met ellenlange vragenlijsten als een soort permanente quiz. Uit de veelheid moet de leerling z'n eigen levensbeschouwing bij elkaar sprokkelen als een doe-het-zelver - maar zo werkt het niet. 'Kiezen is uitgenodigd worden,' schreef J.H. van den Berg in 1956 in zijn boek *Metabletica* over de veranderingen bij de jeugd en in de opvoeding. Onderwijs moet uitnodigend zijn, een appèl doen op de talenten, het eigen karakter van het kind.
- Als in de godsdienstles de bijbel ter sprake komt, zou ik willen pleiten voor de allerbeste literatuur. Het inzicht dat de bijbel geen boek voor kinderen is, mag niet leiden tot verkleuterling en verkleining van de bijbelse verhalen, zoals helaas in veel bijbelkatechetische methoden het geval is.

11.

Ten slotte nog een kleine suggestie. Zou het niet prachtig zijn als er binnen scholen als deze een ruimte zou worden vrijgemaakt, niet te groot, niet te klein, die fungeert als open plek - een plek waar alles open wordt gehouden, waar niet gesproken wordt, zelfs niet gefluisterd. Waar altijd kaarsen branden, maar verder een lege ruimte, geen iconen of andere beelden - een kleurige, warme, schemerige ruimte, geen ramen naar buiten, hooguit bovenramen;

een stilteruimte, als symbool van de grote vraag, de eerste en de laatste vraag van ons bestaan, die altijd open moet blijven. Op die plek kunnen leerlingen en leraren zich op gezette tijden terugtrekken. Om tot zichzelf te komen, op verhaal te komen, op de juiste vragen...

Op die plek wordt ook de identiteit van de school bewaard - in een kist of zo, een soort ark van het verbond. Maar er zit niets in, want de belangrijkste woorden, de grote woorden waar alles om draait, staan gegrift in de harten van alle medewerkers, in het binnenste van hun ziel, in de stijlen van alle schooldeuren. Zou dat niet prachtig zijn?

DE GRENZELOZE PAULUS 5

Alex van Heusden

Dit is het vijfde van een serie artikelen in de Maandbrief over de brieven van Paulus.

1.

Bijbelwetenschappers en historici hebben meermalen geprobeerd het leven van Paulus in kaart te brengen en daar jaartallen aan te verbinden. Als bronnen werden dan de brieven van Paulus en het boek Handelingen geraadpleegd. Zulk onderzoek is een hachelijke zaak gebleken, vooral omdat het boek Handelingen niet als een serieuze historische bron kan worden beschouwd. Er is evenwel één fase in het leven van Paulus waarover met enige zekerheid iets te zeggen valt. Volgens het boek Handelingen (18:11) verbleef Paulus anderhalf jaar in de Griekse stad Korinte. Daar ondervond hij heftige tegenstand van de kant van de joden. Het conflict bereikte een hoogtepunt 'toen Gallio landvoogd van Achaïa werd' (Hnd 18:12); de joden gingen toen zover Paulus voor de rechterstoel van Gallio te slepen, maar die verklaarde de zaak niet ontvankelijk (Hnd 18:15). Nu is er in Delfi - de stad van het beroemde orakel - een inscriptie gevonden volgens welke Gallio van mei 51 tot mei 52 in Korinte heeft gewoond. Volgens Handelingen verlaat Paulus Korinte enkele dagen na beëindiging van het conflict met de joden. Als we dit situeren tegen de zomer van het jaar 51, volgt hieruit dat hij begin 50 in Korinte moet zijn aangekomen.

Deze datering wordt ondersteund door een ander gegeven.

Volgens het begin van Handelingen 18 verlaat Paulus Athene en komt hij aan in Korinte. Daar gebeurt het volgende (Hnd 18:2):

En hij vond een jood, genaamd Aquila, van geboorte uit Pontus, die kort tevoren uit Italia was gekomen, en Priscilla, zijn vrouw, omdat Claudius besloten had dat alle joden Rome moesten verlaten, en hij kwam bij hen.

Over dit bevel van keizer Claudius (41-54) schreef de Romeinse geschiedschrijver Suetonius (75-150): 'Hij verjoeg de joden uit Rome, omdat ze op aandrang van Chrestus voortdurend onrust veroorzaakten.' Vrij algemeen in de exegetische wetenschap wordt Chrestus - die naam, gebruikelijk onder slaven, betekent 'De Goede' - beschouwd als een verbastering van Christus. Het edict van Claudius werd naar alle waarschijnlijkheid uitgevaardigd in het jaar 49. Daarop verlieten Aquila en Priscilla Rome en vestigden zich in Korinte. Niet lang daarna, begin 50, trok Paulus bij hen in.

2.

Zo'n anderhalf jaar na zijn vertrek uit Korinte houdt Paulus zich op in Efeze, aan de westkust van Klein-Azië. Daar schrijft hij zijn eerste brief aan de gemeente van Korinte, waarschijnlijk ergens in de jaren 52-54. Het is een uitvoerige brief, na de Romeinenbrief de langste van Paulus. De brieven van Paulus zijn in het Nieuwe Testament niet gerangschikt in volgorde van ontstaan, maar, zoals in de Oudheid gebruikelijk was, in volgorde van lengte: de langste brief als eerste, de kortste als laatste. (Zo is ook de koran opgebouwd: de langste soera als eerste, de kortste als laatste.)

De gemeente van Korinte, die bestaat uit joden en niet-joden, *gojïem*, heeft Paulus per brief enkele vragen en problemen voorgelegd. In zijn antwoord heeft Paulus het nodig geacht zijn broeders en zusters in Korinte stevig de les te lezen. Hij heeft enkele grote misstanden gesignaleerd. Zo is de gemeente bezig zich op te splitsen in verschillende partijen die zich elk op een andere grote figuur beroepen (1 Kor 1:10-13):

*Ik doe een beroep op u, broeders,
bij de naam van onze heer, Jezus messias:
weest allen eenstemmig
en laten er geen scheuringen onder u zijn;
weest vast aaneengesloten
in één geest, in één gedachte.
Want mij is over u ter ore gekomen, mijn broeders,
door die van Chloë
dat er twisten onder u zijn.
Ik bedoel dit dat ieder van u zegt:
'Ik ben van Paulus, ik van Apollos, ik van Kefa, ik van de messias.'
Is de messias opgedeeld?
Is Paulus soms voor u gekruisigd
of zijt gij gedoopt op de naam van Paulus?*

De naam Kefa - 'Rots' - verwijst uiteraard naar Simon (Petrus). Maar wie is Apollos? Volgens het boek Handelingen is hij een jood uit Alexandrië, 'een geleerd man, doorkneed in de Schriften' (Hnd 18:24). Als Paulus zijn eerste brief aan de gemeente van Korinte schrijft, is Apollos met hem in Efeze (vgl. 1 Kor 16:12).

In de brief komt de gemeente naar voren als een bont geheel van mensen. Zij leefden in een stad die een smeltkroes was van culturen, idealen en ideologieën. Het wemelde van de mysterie-religies: syncretistische stromingen waarin oosterse cultusvormen vermengd werden met elementen uit de Grieks-Romeinse religies. Men verlangde naar wijsheid, hogere kennis om zo aan het tijdelijke en stoffelijke te kunnen ontsnappen - en dat bleef zo, zelfs als men gewonnen was voor het evangelie. De verkondigers van dat evangelie werden gezien als wijsheidsleraren en het evangelie zelf als hoogste en diepste wijsheid. Ieder liep de leraar van zijn voorkeur achterna en prees hem als vertolker van de enige ware wijsheid.

Uit de brief blijkt ook hoe leden van de gemeente zich overgaven aan allerlei bijzondere religieuze uitingen en verschijnselen - 'New Age' avant la lettre. En hoe daarbij hun voorkeur uitging naar zo'n wonderlijk fenomeen als het 'spreken in tongen'. Iemand raakte in extase, in geestvervoering, werd 'dronken van heilige geest' en stootte dan klanken uit die voor omstanders onverstaaenbaar waren. En dat was ook de bedoeling: de extaticus uitte zich immers in een kosmische, bovennatuurlijke taal van engelen en goden. Het spreken in tongen werd ook gezien als een 'ritueel' waardoor men goddelijke wijsheid ontving. Wie daaraan deel kreeg, door het bijzondere talent (Grieks: *charisma*) dat hij bezat, liet zich daar graag op voorstaan en keek neer op die stakkers in de gemeente die het nooit zo ver zouden brengen. Maar zo worden eenheid en saamhorigheid niet bevorderd.

Het nastreven van wijsheid, de overgave aan bijzondere religieuze fenomenen - zij boden een mogelijkheid om te ontsnappen, 'reeds nu', aan de contingentie van het menselijk bestaan, zo vol onvolkomenheden, nood en lijden. 'Reeds nu zijn jullie rijk geworden?' vraagt Paulus (1 Kor 4:8). Tegenover dit 'reeds nu' plaatst Paulus zijn 'nog niet'. Precies wat Paulus verkondigt, een gekruisigde messias, slachtoffer van de machten in deze wereld, vormt van dit 'nog niet' het bewijs (vgl. 1 Kor 1:23).

Paulus doet een hartstochtelijk pleidooi om de eenheid in de gemeente te herstellen (zie vooral 1 Kor 10:16-17; 12:12-27). Sleutelwoord is *agapè*, liefde, maar dan wel: liefde opgevat als onderlinge solidariteit (te onderscheiden van *erôs* met een sterk seksuele connotatie).

3.

Van de veertien keer dat *agapè* voorkomt in deze brief, is dat negen keer het geval in het zogeheten 'hooglied van de liefde' (1 Kor 13): 'Al spreek ik met de tongen der mensen en van engelen, maar liefde heb ik niet...' Er bestaat verschil van inzicht over het literaire genre van deze tekst: proza of poëzie? Ook zijn de meningen verdeeld over de vraag of Paulus dit 'lied' zelf heeft geschreven of gebruik heeft gemaakt van een bestaande tekst, zoals hij wel vaker deed (zie vooral Fil 2:6-11). Belangrijker dan deze vragen is de gewaarwording, na zorgvuldige lezing, dat deze tekst geen zwerfsteen is in de brief waarin hij een plaats heeft gekregen, maar langs allerlei draden is verbonden met de onmiddellijke context.

Het 'hooglied van de liefde' wordt op parallelle wijze in- en uitgeleid:

(12:31) A *Streeft de hoogste gaven* (charismata) *na.*

B *En ik wijs u een nog voortreffelijker weg.*

(14:1) B' *Jaagt de liefde na,*

A' *streeft de geestesgaven* (pneumatika) *na.*

Ook zonder de tekst van het 'hooglied' te kennen weet de lezer dat die 'nog voortreffelijker weg' (B) die van de liefde is (B'). De gaven of geestesgaven - zoals de verschillende ambten in de gemeente, maar ook de kracht tot genezing en het spreken in tongen (vgl. 12:28-30; 14:1-25) - worden onder een norm geplaatst die de eenheid in de gemeente moet herstellen: liefde in de betekenis van onderlinge solidariteit, waardoor tafelgemeenschap mogelijk wordt. Twee van deze gaven worden genoemd in de tekst van het 'hooglied': het spreken in tongen en de profetie. Aangevuld met 'kennis' (Grieks: *gnôsis*; verwant met wijsheid, Grieks: *sofía*) ontstaat er een drietal dat gespiegeld wordt aan een andere trits: geloof ('vertrouwen'; Grieks: *πίστις*), hoop en liefde. Voor die van Korinte behoort de eerste trits - tongen, profetie, kennis - tot de sfeer van het 'reeds nu' waarin zij zich rijk wanen. Paulus denkt daar geheel anders over. Tongen, profetie en kennis rangschikt hij onder het voorlopige, tijdelijke en eindige (1 Kor 13:8):

Profetieën? Zij zullen verdwijnen.

Tongen? Zij zullen verstommen.

Kennis? Zij zal verdwijnen.

Anders is het met de trits geloof, hoop en liefde (1 Kor 13:13):

*Zo blijven geloof, hoop en liefde, deze drie,
de hoogste van deze is de liefde.*

Waarom is de liefde de hoogste van de drie? In vs 7 wordt over de liefde gezegd: 'alles gelooft zij, alles hoopt zij'. Liefde is vol geloof ('vertrouwen') en hoop; hieruit volgt dat geloof en hoop

eigenschappen of kwaliteiten zijn van de liefde. Dit strookt met het program dat Paulus voor ogen staat: mensen van verschillende herkomst, joden en niet-joden, samenbrengen in een bondgenootschap van onderlinge solidariteit ('liefde'), als fundament van vertrouwen ('geloof') en verwachting ('hoop'), van uitzien naar de komende wereld.

4.

Paulus was geen ontwerper van een systematische theologie, hij formuleerde geen eeuwige waarheden. Hij zocht naar praktische oplossingen voor praktische problemen in de gemeenten van Jezus messias. Ook 'liefde' was voor hem geen *abstractum*, geen vage kreet. Aan het slot van de eerste brief aan de gemeente van Korinte geeft Paulus concrete invulling aan dit woord. Hij roept de leden van de gemeente op elke eerste dag der week naar vermogen geld opzij te leggen dat bestemd is voor de moedergemeente in Jeruzalem (1 Kor 16:1-3; vgl. Hnd 11:28-30). Zo krijgt solidariteit tussen joden en niet-joden handen en voeten.

Agenda

'Aandachtig Liedboek'

LIEDDAG 19 OKTOBER 2002

In de Dominicuskerk, Spuistraat, Amsterdam

Deze lieddag zal in het teken staan van de erepromotie van Huub Oosterhuis aan de Vrije Universiteit te Amsterdam op 18 oktober aanstaande.

Tevens wordt op deze dag de eerste *gebonden* versie ten doop gehouden van de tot nu toe altijd losbladig verschenen 'Amsterdamse bundel' *Liturgische gezangen*, waarvan in 1991 de laatste aanvulling verscheen.

De nieuwe Oosterhuis-bundel krijgt de titel *Aandachtig Liedboek*, dezelfde als die van de in 1983 verschenen verzamelde liedteksten. Hij zal de meeste liederen (met de zogeheten 'volkspartijen') bevatten uit *Liturgische gezangen* I en II, plus de sinds 1991 ontstane liederen en een aantal speciaal voor deze bundel gemaakte composities. In totaal circa vierhonderd liederen en gezangen. Een register zal de weg wijzen naar partituren en geluidsopnamen.

Tijdens de lieddag zullen nieuwe en oude liederen uit *Aandachtig Liedboek* worden ingestudeerd en gezongen. Verder staat op het programma een toespraak van Huub Oosterhuis en een bijzondere afsluiting, waarover later meer.

Wij raden u aan deze dag - van 10.30-17.00 uur - vast in uw agenda te reserveren! De deelnamekosten zullen circa € 12.50 bedragen. Meer informatie in de volgende Maandbrief.

WESTLANDSE VESPERS – NAALDWIJK

Er is dit seizoen nog één Vesper:

15 mei: Hierheen adem (Pinksteren)

Geest - 'spiritualiteit' – mystiek

18.00-22.00 uur; Oude Kerk, Wilhelminaplein Naaldwijk

De avond bestaat uit een leerhuis, een eenvoudige maaltijd, discussie en een afsluitende vesperviering.

N.B. De in eerdere aankondigingen vermelde Vesper van 19 juni komt te vervallen.

AMSTERDAMSE STUDENTENEKKLESIA

De bijeenkomsten van de Amsterdamse Studentenekklesia, iedere zondag om 11.00 uur in De Rode Hoed, Keizersgracht 102, Amsterdam, lopen dit seizoen tot 9 juni.

Agenda van toespraken:

- 5 mei: Henk Baars, voorzitter van de Acht Mei Beweging, over de 'onvoorwaardelijke' vreemdeling
- 12 mei: Huub Oosterhuis, *doopdienst*
- 19 mei: Kees Kok, *Pinksteren*. Gezongen wordt de *Missa Solemnis* van Tom Löwenthal
- 26 mei: Bettine Siertsema
- 2 juni: Alex van Heusden over *het Zonnelied van Franciscus van Assisi*
- 9 juni: Huub Oosterhuis; *laatste dienst* van het seizoen

Het nieuwe seizoen begint op 8 september met een **Bonte Vesper** met veel zang, om 15.00 uur.

Eerste viering: 15 september, 11.00 uur

Twee gedichten van

Else Lasker-Schüler (1869-1945)

EINDE VAN DE WERELD

Er is een wenen in de wereld
Alsof de goede God gestorven was,
En de loden schaduw die nu valt
Drukt zwaar als het graf.

Kom, laten we ons inniger verbergen...
Het leven ligt in ieders hart
Als onder zerken.

Jij! Geef me kussen, diepe, zoete -
Er klopt een hunkering aan de wereld
Waarom we sterven moeten.

Uit de recentelijk verschenen, tweetalige bundel
Altijd kleurt je bloed mijn wangen rood. De mooiste liefdesgedichten,
gekozen en vertaald door Menno Wigman, Amsterdam 2002

ESTHER

Esther is slank als de veldpalmen
Naar haar lippen geuren de korenhalmen
En de feestdagen die in Juda vallen.

's Nachts rust haar hart uit op wat psalmen
De goden luisteren in hun hallen.

De koning glimlacht als zij nadert -
Gods oog blijft overal op Esther rusten.

De jonge joden schrijven liedjes aan hun zuster,
Gebeiteld in de zuilen van hun kamer.

Uit *Sämtliche Gedichte*, München 1984, vertaald door Kees Kok